

Famiile boierești din Moldova și Țara Românească

Enciclopedie istorică, genealogică și biografică

VOL. VI
Dabija – Exarhu

coordonator și coautor
Mihai Dim. STURDZA

CONSIDERAȚII DESPRE NOBILIMEA EUROPEANĂ

De la începuturi până în zilele noastre

Mihai D. STURDZA

Demnitari bizantini

Cavalerii Ordinului Ospitalier al Sfântului Ioan negociază condițiile azilului cerut de Djem, fratele sultanului, în insula Rhodos

Lncepând cu câteva rare cazuri în secolele XVII-XVIII, certificatele și/sau titlurile de noblețe condate câtorva neamuri boierești din Moldova și Țara Românească erau cu totul străine tradiției locale și obiceiului pământului. Ele au început a se înmulți odată cu trecerea Olteniei sub stăpânire austriacă (1718), a Bucovinei tot sub stăpânire austriacă (1775) și, în sfârșit, a unei jumătăți din Moldova (devenită Basarabia) sub stăpânire rusească (1812). Aceste sisteme nobiliare, foarte apreciate, ba chiar căutate de beneficiari, au fost uneori interpretate drept tentative de deznaționalizare a familiilor românești de către împărății străine. Acestea domneau peste o sumedenie de naționalități, dar nu urmăreau câtuși de puțin deznaționalizarea popoarelor și nobilimilor încăpute sub dominația lor, ci transformarea nobilimilor particulariste, prin integrare, în sistemele habsburgic sau, respectiv, țarist.

Fidelitatea era jurată suveranului care conducea statul, nu vreunui naționalism anume. Odată cu desfășurarea istoriei însă, lucrurile s-au schimbat, sistemul nobiliar, odinioară stâlp al statului monarhic, și-a pierdut treptat importanța, fiind perceput astăzi, cel mult, ca un garant al unei bune educații și, în cazul cel mai depreciativ, drept ornament al vieții de Curte, întru chipare a unui mod de viață perimat, frivol și superficial.

Nobilimea. Mituri și realități.

Faptul că principiul după care s-a constituit boierimea română nu este conform celui care a prevalat în prezentarea almanahurilor și enciclopediilor nobiliare din Europa occidentală nu constituie un argument, din contră. Aceste lucrări datează doar din secolele XVIII-XIX. Ele sunt prin urmare oglinda fidelă a ultimei faze a istoriei nobilimilor de care se ocupă și prea puțin a celor din epocile anterioare. În secolul XIX, nobilimea fiecărei țări, așa cum acea țară se găsea definită de configurația politică a acestei epoci numai, era reglementată, clasificată, ordonată, uniformizată prin dorința monarhilor și prin decretele cancelariilor aulice. Legislația și almanahurile nobiliare din secolul XIX prezentau deci lucrurile așa cum suveranii de atunci doreau ca ele să fie prezentate. Ele nu sunt conforme realităților din epocile anterioare.

De fapt, opera centralizatoare a monarhiilor, apoi expedițiile armatelor Revoluției franceze, urmate de influența uniformizantă a „Almanach de Gotha” („Gothaischer Hofkalender”) și, în fine, de consecințele celor două Războaie Mondiale care au risipit prin toată lumea rămășițele aristocrației dintr-o jumătate de Europă, au dus creat impresia că nobilimea fusese la fel peste tot.

Nu se mai știe că, de-a lungul secolelor, au existat mai multe nobilimi în Spania, între care cea din Indii; că au existat nobilimile tuturor Rusiilor, între care cea coborând din Hanii creștinați ai Hoardei de Aur; sau nobilimile, așa diferite între ele, și mândre de vechile lor particularități și libertăți, ale numeroaselor orașe italiene. Nobilimea europeană se sprijinea pe un mozaic de seniorii de tot felul și de orice obediență, pe principate „immediate”, pe majorate de primo-, și câteodată, de secundo-genitură, pe pământuri de „franc-fief”¹ sau pe apanaje, pe domeniile Bisericii, din care multe conduse de prinți-episcopi, sau chiar, deseori, prin scrisorile de înnobilare sau de blazon condate de suverani, pe magistraturi sau funcțiuni municipale, și câteodată chiar pe diplome eliberate de unele universități. Fără a mai vorbi de domeniile aparținând marilor ordine cavaleștești, guvernate de Mari Priori, de Mari Maeștri sau de Consiliile ordinelor, și toate inspirate de suflul militar al cruciadelor. Nu exista atunci vreun almanah explicând că același principiu era universal valabil, dar existau privilegiile locale, francize individuale, libertăți feudale foarte periculoase pentru Coroană și legislații consacrand în mod special dreptul celui mai puternic. În acea epocă, un nobil burgund era tot atât de străin în ochii unui nobil breton sau loren cât era un castilian în ochii unui aragonez sau un piemontez în cei ai unui genovez. Un baron napoletan îl considera pe un patrician din Veneția drept un nobil străin; la fel, nobilii din Baden pe cei din Bavaria și ajunge să citim amintirile lui Bismarck pentru a afla că în ochii unificatorului Germaniei, miniștrii și generalii prusaci născuți în familii neprusace erau străini.

Ca și în cazul „marilor familii” înfățișate de autorul acestor rânduri în volumul *Grandes Familles de Grèce, d'Albanie et de Constantinople*, apărut în 1983, și în actualele volume ale prezentei *Enciclopedii ale familiilor boierești*... am prezentat familii alese de noi în cadrul istoric și geografic care le este propriu, cu convingerea că istoria gloriilor, decadenței și nefericirilor lor nu e cu nimic mai prejos decât cea a familiilor nobile formând subiectul almanahurilor și enciclopediilor din Europa occidentală. Tot din același motiv trebuie avertizat cititorul român care ar dori să cântărească valoarea titlurilor existente, să compare fundamentele celebrității familiilor, să analizeze instituțiile Europei orientale, comparându-le cu cele din monarhiile occidentale, că riscă să se inspire din argumente tendențioase și, mai ales, de prejudecăți. Fie datorită unui sentiment exagerat al înșușirilor lor, fie dintr-un dispreț născut din ignoranță, nu există nobilimi care să nu se fi crezut, la un moment dat al istoriei lor, superioare altora și demne de a ocupa primul loc. Astfel trebuie văzută părerea filozofului elvețian Zimmerman, medicul regelui Frederic al II-lea al Prusiei, care scria: „Nimic nu este mai răspândit ca orgoliul. De pe treptele tronului până la bordeiul țaranului, de la monarh la cerșetor, fiecare fințe umană se crede superioară semenilor săi, și crede că-i poate trata cu o ironie condescendentă”².

Metoda și mitul.

Congreșele internaționale de Științe Heraldice și Genealogice răsună periodic de avertismente asupra necesității de a abandona narațiunea istorică atunci când se abordează studiul nobilimii, pentru a se concentra, din

1. Principate „immediate”, adică ..., spre deosebire de principatele „mediate” sau „mediatizate”, ... (n. aut.)

2. „Franc-fief” – în Evul Mediu, în Franța, feudă în posesia unui nenobil prin concesiune și dispensă a suveranului de la regula că numai nobilii puteau deține feude (n. trad.).

contră, asupra metodelor științifice moderne. Altfel spus, că neamurile mari trebuie puse în formă computerizată, după ce au fost reduse la simple și seci fișe bibliografice.

Departate de noi ideea de a nu recunoaște importanța bibliografiei. Locul eminent pe care-l ocupă chiar aici dovedește respectul de care se bucură. Dar putem oare reface trecutul doar din fișe bibliografice? Istoria familiilor comportă noțiuni care scapă oricărei clasificări metodologice. Putem ușor desena curbe statistice referitoare la veniturile funciare într-o anumită epocă, calcula creșterea prețului taxelor de înobilare cerute de o anumită cancelarie, redacta tabele sinoptice referitoare la veniturile și cheltuielile cutărei case mari sau la nivelul demografic al aristocrației dintr-o anumită epocă. Aici a ajuns modelul istoriografiei în zilele noastre, și nu numai în privința nobilimii. Dar cât ajută astfel la sporirea cunoașterii subiectului?

Cercetările migăloase asupra autenticității unei filiații, asupra validității unor drepturi, nu constituie decât etapa preliminară, necesară oricum, pentru a ilustra portretul veridic al unei aristocrații. Dar acest tablou, dacă vrea să semene modelului, va trebui să țină cont, nu mai puțin decât de referințe bibliografice, de idealul, de pasiunile, de modul de viață, pe scurt, de tot ceea ce recent un istoric al nobilimii engleze, Lawrence Stone, numește „minds and manners” („concepții și maniere”).

Vom putea vredodată fișa puternicele elemente motoare care stau la baza istoriei tuturor familiilor ilustre, ambiția, panașul, simțul datoriei față de numele pe care-l poartă sau suveranul pe care-l servește, ca și vanitatea, orgoliul, și tendința așa de comună tuturor aristocrațiilor de a trăi deasupra legilor?

Nu trebuie de asemenea să uităm că marile familii sunt beneficiarele miturilor neverificabile care se explică prin timpurile primitive în care strânsa solidaritate a clanurilor făcea ca înainte de toate un bărbat să fie fiul tatălui său și tatăl copiilor săi. Această solidaritate ținea cont de strămoșul comun din care cobora stirpea. Multe genealogii aveau astfel o istorie supranaturală care se pierdea în negura vremurilor și căreia lumea modernă, care a uitat-o, îi păstrează o nostalgie inconștientă. Din chiar atracția misterioasă pe care au exersat-o asupra naturii omenești, aceste genealogii se regăsesc în miturile Babilonului ca și în poveștile cosmogonice ale vechii Grecii, cu zeii nemuritori, eroii, nimfele oceanice, Titani și Ciclopii născuți din iubirile incestuoase ale Geei și ale lui Uranus; ele se regăsesc de la Cartea Numerelor până în ruina Templului Hebreilor, unde genealogiile se regăsesc la tot pasul; ele reapar în poveștile Genezei care leagă Facerea Lumii de fiii lui Adam, apoi de Noe și de Potop³. Genealogiile faraonilor sunt la fel de fabuloase ca acelea ale împăraților romani.

Nobilimea modernă și-a tras conceptul superiorității din convingerea imemorială că există o diferență înăscută între oameni, care la rândul ei stabilește în mod firesc treptele unei ierarhii, fără de care orice societate ar fi lipsită pe rând de ordine și de tradiții.

Să nu uităm că Goții, atribuind victoriile lor influenței benefice emanând de la familia lor regală, vor da membrilor acesteia supranumele de semi-zei; la fel, Macedonenii, convinși de originea supranaturală a regelui lor, îl aduceau la luptă indiferent de vârstă. Se credea că numai neamurile predestinate erau capabile de a asigura fericirea popoarelor și de a exercita responsabilitățile supreme. De unde succesul, în plin secol XVIII, al acestor necunoscuți pe care țărani ruși i-au pus în fruntea lor aproape într-o noapte, la simpla veste că apăruse adevăratul urmaș al țarilor. Tot așa, acele fetișuri rezervate altădată nobilimii, hainele din blană scumpă, stofa roșie, coifurile cu panaș, moțul pe frunte al nobililor poloni, barba eupatrizilor din Bizanț, blazoanele monopolizate de spițele ilustre, bagheta de aur a hidalgilor spanioli, pintenii de argint ai cavalerilor, și, dacă e să credem unii autori, dreptul la stafii, deoarece doar sufletele marilor seniori au privilegiul să bântuie noaptea castelele din Occident.

Această aplecare spre fabulos a fost înregistrată de cele mai mari minți ale Antichității. Aristocrația Greciei era prezumată de a descinde din Zei, ceea ce, în ale sale *Vieți paralele*, Plutarh repetă la infinit. Nepăsându-i de adevăr, Cicero hotărâse că strămoșii săi aparțineau vechii și ilustrei *gens Tullia*, renumită pentru a coborâ din divinitățile Olimpului. Iuliu Cezar provenea și el din pulpa lui Zeus, deoarece îl avea ca strămoș pe Eneas, născut din amorurile vinovate ale Afroditei. Antoniu, neajungându-i de a o fi iubit pe Cleopatra, își urca genealogia până la Hercule însuși.

Și tot așa, prin vremuri, personaje ilustre și conducători de imperii și regate de care abia ne amintim, s-au întrecut cu imaginația pentru a se impune popoarelor peste care domneau.

Cu cât originile unei familii se pierdeau mai departe în noaptea timpurilor, cu atât aceasta se socotea mai demnă de onoruri supreme. Cu cât drepturile transmise de strămoși erau mai îndepărtate, cu atât suveranitatea urmașilor părea mai legitimă. Aceste „principii” vor obliga pe genealogiștii din secolele XV și XVI să găsească origini antice marilor familii, pe cât se putea biblice, sau, în lipsă, să-i lege de vreun erou legendar. Drept care casele suverane erau convinse că puteau să dovedească fundamentele misiunii lor predestinate. Se propunea suveranilor să aleagă între una sau altă filiație, în funcție de oportunitatea politică a momentului. Presat de împăratul Maximilian I, genealogistul oficial Jakob Mennel îi prezentă o ascendență dovedind că Habsburgii veneau de la Roma (ceea ce susținea Cezarismul lor) și o alta demonstrând că veneau din Troia, în calitate de urmași ai lui Priam însuși, refugiat, se spunea, în Ungaria, din Troia despre care, se mai spunea, precedase Constantinopolul drept capitală a Imperiului de Răsărit. Regii Franței nu vor lăsa să treacă un asemenea afront și se porni o polemică între Paris și Viena pentru a se ști cine, Capetienii sau Habsburgii, erau singurii urmași ai împăratului Charlemagne.

Genealogistul Mennel se întrecu pe sine. Mulțumită cercetărilor sale, s-a putut redacta în 1514 o „Legendă a 47 de Sfinți în ordine genealogică”, împodobită cu portrete și blazoane, care Sfinți reprezentau începutul genealogiei Habsburgilor. Împăratul Maximilian pretinse că are scrupule și supuse lucrarea unei examinări din partea Facultății de Teologie de la Universitatea din Viena. Buni curtezani, demnii savanți vor găsi aceste ascendențe conforme cu Vechiul Testament și cu Sfintele Scripturi⁴.

Moda se întinse: în Scoția, lorzii Drummond au dorit să coboare din Attila, în timp ce familia Stuart va emite pretenții la Cecrops, primul rege mitic al Atenei, și-și va decora castelul Hollyrood cu portrete de strămoși exotici înrudiți cu Alexandru cel Mare. Nu mai puțin modestă, familia Borgia va pune să se picteze pe zidurile apartamentelor ei de la Vatican istoria strămoșilor ei bănuți, faraonii din Egipt.

Alte mari exemple se leagă, de exemplu, de familia belgiană a prinților de Croi: Noe, urcând în arca sa înainte de Potop, ar fi strigat: „Salvați hrisoavele casei de Croi”; în Franța, ducii de Lévis-Mirepoix pretindeau a

Cavaler otoman în armură

3. J. G. Zimmerman, *Vom Nationalstolze*, ediția IV, Zürich, 1768.

4. Auguste-Théodore de Broglie, *Étude sur les généalogies bibliques*, Mémoire présenté au Congrès Scientifique International des Catholiques. Subiectul a fost reluat de Mihai D. Sturza și în articolul *Mituri și imposturi. Genealogii false cu scopuri politice*, în „Arhiva Genealogică”, I (VI), 1994, 3-4, p.115-122 (n. trad.).

Ordinul religios și nobiliar al cavalerilor Sf. Ioan, zis Ordinul de Malta, refuzase prin 1740 să admită în rândurile sale un nobil din orașul italian Udine, sub cuvânt că ascendența acestuia nu părea suficient de nobilă. Consiliul municipal din Udine socoti că demnitatea orașului fusese insultată prin acel refuz și reclamă faptul în fața Sf. Scaun și a papei Benedict al XIV-lea. Sf. Scaun dădu dreptate corpului nobiliar din Udine, care, în 1748, ceru marelui pictor Gianbattista Tiepolo, să imortalizeze ceremonia primirii, la Marele Conciliu al Ordinului Sf. Ioan, a nobilului câștigător al cauzei. Intitulat „Consilium in arena”, tabloul este expus la Muzeul Civic din Udine

coborâ dintr-un văr al Fecioarei Maria; sub Ludovic al XIV-lea, Episcopul de Noyon, acuzat de un oarecare mic păcat, ar fi zis că Dumnezeu n-ar putea niciodată să condamne un urmaș al mării familii Clermont-Tonnerre.

Nobilimea a fost utilizatoarea prin excelență a acestui gen de tradiții, care au arătat întotdeauna neamurile cu sânge albastru ca oglindirea vie și admirabilă a unei istorii imemorabile ce-și trăgea mărețele rădăcini din vremi străvechi.

Singura știință politică predată până în secolul XVIII în universități, genealogia trebuia chiar să servească probe definitive în acest scop. Spirit pozitiv dar el însuși mare creator de mit, Napoleon se gândi să se îndoiască de autenticitatea genealogiei unei mari familii italiene și-l întrebă pe principele Massimo dacă într-adevăr cobora din împăratul Caracalla. Primi acest răspuns admirabil: „Sire, e un zvon care circulă în familia mea de o mie de ani încoace”.

Zvonuri care circulă de secole, iată fundamentul multor glorii și „al aproape tuturor acestor nobilimi așa de laudate, care, dacă le privești de aproape, nu sunt, chiar nobiliar vorbind, decât himere”⁵.

Iată de ce unul din primii genealogiști metodici ai timpurilor moderne, marchizul Pompeo Litta, avu parte de atâta răceală din partea purtătorilor celor mai ilustre nume din Italia, ale căror veritabile ascendențe le dezvăluia în „*Famiglie Celebri Italiane*”, lucrare care rămâne unul din cele mai frumoase monumente genealogice din toate timpurile. Dorind laude și nu adevărul, familiile celebre nu vor subscrie la o lucrare a cărei neavenită publicare, oricum, n-avea să le împiedice să rămână tot atât de celebre ca și înainte⁶.

De aceea nimeni n-a reușit vreodată să dărâme mitul, nici să împiedice nobilimea și marile familii să pretindă a deține integralitatea sângelui strămoșilor glorioși, în pofida marelui număr de generații separând pe acești strămoși de urmașii lor. Ce înseamnă să cobori dintr-un cruciat? Nu înseamnă să te hrănești cu iluzii? Cum să justifici pretențiile unui gentilom cu titlu, dar născut dintr-o mamă burgheză, și care se agață de vreun îndepărtat strămoș mort cu bastonul de Mareșal în mână? Otto Forst de Bataglia, autorul unui tratat de genealogie valabil și azi, demonstra, cu probe, că sângele oricărui proletar conține elemente din cel al unui monarh din timpurile trecute, și că nu există cap încoronat care să nu numere printre strămoși oameni foarte puțin nobili⁷.

Incompatibilitatea între pretențiile nobiliare și ceea ce părea să fie bunul simț cel mai evident a atras demult atenția marilor spirite. Benjamin Franklin, părintele democrației americane, aplică acest bun simț nobililor pe care-i întâlnea în saloanele de la Versailles și dori să le explice principiile matematicii morale al cărei inventator era. Pornea de la faptul că un nobil nu aparținea decât pe jumătate familiei tatălui său, deoarece cealaltă jumătate aparținea familiei mamei sale. Apoi, cu cifrele în mână, demonstra că la capătul a nouă generații nu mai rămânea, în moștenitorul unui titlu, decât a douăzeci și opta parte a titlului strămoșului de origine⁸. Franklin nu convinse pe nimeni. El uita, ca mulți alți savanți după el, să participe la Mit, acest frate mai mic al Istoriei, mare inspirator al imaginației în general, și al imaginației nobiliare în particular. De fapt, ceea ce este exact matematic poate fi discutabil genealogic vorbind și absolut neglijabil din punct de vedere nobiliar. De aici, atât timp cât se va manifesta aureola absolut nematerială a numelui, nici o matematică și nici o autoritate nu o vor putea risipi, deoarece ea este, cum a spus-o puțin poetic Paul Valéry, „o proprietate mistică a licorii seminale”⁹.

Alt mare scriitor, Wieland, unul din stâlpii, alături de Goethe, ai curții romantice din Weimar, avea să o spună în mod diferit:

„Este vorba de lucruri pe care n-am ști să le adâncim fără să riscăm să le golim de respectul care le înconjoară; este astfel vorba de privilegiul pe care îl au monarhiile englezi de a vindeca gălmele, de infailibilitatea Papei, de

5. Alphons Lhotsky, *Apis Colonna. Fabeln und Theorien über die Abkunft der Habsburger*; Dr. Jakob Mennel. Ein Vorarlberger im Kreise Kaiser Maximilian I.; *Neue Studien über Dr. Jakob Mennel*, în „Aufsätze”, II, Viena, 1971, p.7-102, 289-322.

6. C. A. Sainte-Beuve, *Causeries du Lundi*, III, Paris, 1858, p.280.

7. A. E. Faturo, *Lettere inedite di Pompeo Litta*, în „Rivista araldica”, Roma, 1923, p.182-187.

8. Otto Forst de Bataglia, *Das Geheimniss des Blute*, Viena, 1892.

9. Benjamin Franklin, *On chivalry*, în „The complete works, including his private as well as his official and scientific correspondence, compiled and edited by John Bigelow”, VIII, New York, 1888, p.438.

existența gnomilor, a zânelor și a ghicitoarelor, de dansul vrăjitoarelor pe Blocksberg, de coagularea sângelui Sfântului Genarie la Neapole, de dreptul divin al regilor, de majestatea popoarelor, și de o mulțime de alte lucruri asemănătoare, care se întăresc mai curând prin credință decât prin reflecție, și între care nu trebuie să uităm a include instituția nobilimii ereditare”.

„Aceste idei”, urma Wieland, „sunt în afara limitelor rațiunii; să le supui legilor ei, să aduci lumină în această ceață care le înconjoară, să le cobori de pe monumentul întunecos și sacru care le susține, și să le ascunzi privirilor prea atente, ar însemna să distrugi magia și strălucirea efectelor lor”.

Wieland scria aceasta în 1792, atunci când Adunarea Națională, în Franța, tocmai votase abolirea nobilimii ereditare. Poetul german, care cunoștea bine istoria umanității, se arăta sceptic asupra consecințelor pretins definitive ale acestei hotărâri, și prevedea venirea altor aristocrații în locul celei a cărei desființare se dorea. Viitorul avea să-i dea dreptate. De ce aceasta, se întreba el? Deoarece „moștenitorul unei lungi serii de glorie impune în jurul lui nu știu ce atmosferă de măreție și de re-amintiri, care nu impresionează numai spiritele simple. Aș mai adăuga: nefericire poporului unde un decret, al unei puteri care-l emană, va sufoca, de la o zi la alta, prejudecățile așa de naturale ale omului... Visele de democrație sunt imposibil de realizat”¹⁰.

De fapt, în pofda principiului mereu repetat și care afirmă că toți oamenii sunt egali, opinia a făcut mereu diferența între calitățile unor și altora, primul pas spre recunoașterea unei discriminări datorate ordinii naturale a lucrurilor. În toate timpurile și sub toate regimurile, fără excepție, masele s-au obișnuit, de voie, de nevoie, cu imaginea elitelor care, abia constituite, se transformă inevitabil în pătura suprapusă, în aristocrație sau în nomenclatură, sub regimurile comuniste. Statele au fost întotdeauna conduse de familii care vor sfârși prin a promova ereditatea la principiu esențial al puterii.

Juristul italian Beccaria nota fenomenul istoric făcând ca, printre oamenii reușiți în societate, să existe o tendință continuă de a aduna puterea și privilegiile în mâinile unui mic număr de avantajați: „întrebați puternicii din toate țările care este ordinea perfectă în Stat, vă vor menționa ordinea în care privilegiile lor sunt în siguranță”. Este ordinea în care clasa suprapusă se plasează deasupra legilor și în afara cercetărilor justiției. Aceasta este valabil în toate timpurile, oricare ar fi eticheta regimurilor politice, în feudalitatea medievală, în despotismele asiatice, în nobilimile de curte de acum nu mult timp, ca și în nomenclatura țărilor comuniste din zilele noastre¹¹, nomenclatură care a încercat să supraviețuiască și în postcomunism, nu fără succes, inclusiv în România.

lată ceea ce explică îndeștul de ce oligarhiile moderne care au înlocuit nobilimile privilegiate n-au putut împiedica familiile de viță veche să-și păstreze măcar prestigiul numelui, orice ar fi decis decretul de lege sau folosirea violenței. „Doar uitarea poate să șteargă totul”, a scris un legislator italian, și ar trebui recitită „Istoria Revoluțiilor din Italia” a lui Sismondi, pentru a înțelege veșnica istorie a aristocrațiilor care se gonesc și se înlocuiesc unele pe altele fără ca vreodată să asistăm la altceva decât la o deplasare de privilegii și la apariția acelorași abuzuri. „Istoria este un cimitir de aristocrații”¹², a scris Vilfredo Pareto, care era patrician din Genova.

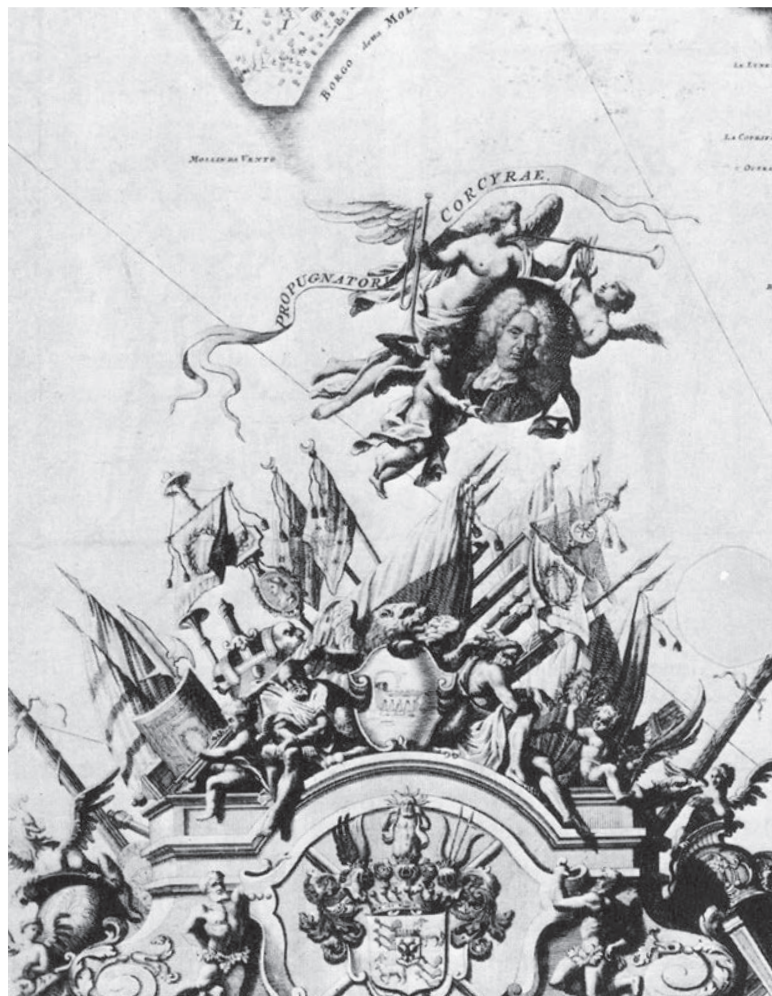
Ce este nobilimea?

Pornind chiar de la originea diferită a celor mai multe dintre nobilimile europene, a fost foarte greu, chiar imposibil, de găsit o definiție generală a termenului. „N-a existat poate subiect care să fi furnizat materie atâtor tratate greoaie, străine de orice precizie, vagi în concluzii și deseori chiar contradictorii. Deoarece, sub denumirea de nobilime, se ascunde o infinitate de idei diferite. Se confundă elementele unei opinii asupra nobilimii cu elementele părerii contrare, astfel încât domnește cea mai mare confuzie în discursurile atinse de solemnitatea cea mai echivocă și de o necunoaștere deplină”¹³.

Între aceste definiții, cea dată de un istoric al nobilimii grecești din Creta medievală pare, prin concizie, să definească bine subiectul: „Nobilimea este o excepție de ordin social, depinzând de un ansamblu de fapte de ordin economic, în care conducătorii trebuie să-și justifice întâietatea, să-și consolideze drepturile politice și să asigure moștenirea privilegiilor”¹⁴.

Ce a mai inspirat nobilimea? Dorința de a salva de la uitare numele neamului său, opunându-se totodată pierderii culturii și identității naționale. Astfel, prin pretențiile de a asigura continuitatea numelui și a reputației strămoșilor, familiile nobilimii au păstrat totodată amintirea națiunii lor ferind-o de la distrugerile uitării.

Dintre alte numeroase definiții care au fost date, am mai reținut două, una a unui apologet, cealaltă – a unui legislator. Prima este cea a contelui de Boulainvilliers: „Marea și înalta nobilime... consistă într-o tradiție de virtute, de glorie, de onoare a sentimentelor, de demnitate și de bunuri, care s-a continuat într-o lungă serie de rase și care nu se poate compara cu alt merit personal și lipsit de același sprijin”. Cealaltă definiție, mai practică, este cea a împărătesei Ecaterina a II-a a Rusiei: „Nobilimea este consecința capacităților și acțiunilor celor care, în vechime, au îndeplinit sarcina funcțiilor diriguitoare și au obținut titluri pentru urmașii lor. Vor fi în consecință

„Triumf heraldic” oferit la 1717 generalului austriac Mathias Johann von der Schulenburg, care raportase victoria împotriva navelor otomane asediatoare ale insulei grecești Corfu, posesiune venețiană din Marea Adriatică.

10. Paul Valéry, *Mauvaises pensées*, în „Oeuvres”, Éditions de la Pléiade, II, Paris, 1960, p.904.

11. Christoph Martin Wieland, *Zuffällige Gedanken über die Abschaffung des erblichen Adels in Frankreich*, în „Teutscher Merkur”, 1790/2, reproduc în *Sämtliche Werke*, 29, Leipzig, 1794, p.235-273.

12. Aceste rânduri au fost scrise în anii '80 ai secolului trecut, când regimurile comuniste încă existau în Europa. (n. trad.)

13. Vilfredo Pareto, *Traité de sociologie générale*, II, Paris, 1919, § 2053.

14. Pompeo Neri, *De nobilitate. Discorso sopra lo stato antico e moderno della nobiltà di Toscana*, în „Decisiones et responsa juris”, Florența, 1776, p.552.

Coperta primei ediții a Almanahului de Gotha apărut la 1763

*considerați nobili toți cei descinzând dintr-un strămoș nobil sau care a primit de la monarh un titlu nobiliar ca recompensă pentru serviciile sale*¹⁵.

Nu vom mai repeta aici ce au scris despre acest subiect alți autori, genealogiști, sociologi și istorici¹⁶. Lectorul francez va citi cu folos lucrarea lui Philippe du Puy de Clinchamps care, sub titlul *Nobilimea*, se limitează doar la nobilimea franceză dar cu o competență care permite o examinare completă a chestiunii. Lectorul britanic se va îndrepta cu același folos către capitolele de neînlocuit scrise asupra nobilimii germane sau engleze de profesorul austriaco-american J. Schumpeter, devenit genealogist din pasiune pentru sociologie. În cursul acestor ultimi ani, se înmulțesc studiile sau monografiile specializate pe o anumită nobilime sau pe o anumită epocă, pe demografia aristocrației suedeze sau venețiene, pe patriciatele negustorești din Italia, pe nobilimile, considerate, greșit sau corect, „sărace”, din Polonia sau din Castilia. Tot mai multe sunt și volumele tratând despre înobilările prin funcțiuni, sau originile nobilimii funciare, de curte sau militare, sau despre destinul surprinzător al unor mari familii, asupra cauzelor decăderii tot atât de neașteptate a altor mari familii, asupra strategiilor matrimoniale ale familiilor noi sau vechi.

Și totuși nu se poate găsi, în pofida acestei literaturi și a enormei documentații care o însoțește, o metodă istorică sau juridică capabilă să ofere o definiție universal valabilă. Din momentul în care o familie a știut să se impună prin prestigiu sau avere, ea reușește în cele din urmă

să se facă acceptată în mijlocul cercului „happy few”¹⁷. Sfântul Isidor, episcop de Sevilla în secolul VII, spunea încă de atunci: „este nobil cel al cărui nume și înrudire sunt cunoscute. Necunoscutul este ignobil, mulțimea, plebee, la fel”¹⁸. Într-adevăr, când un neam decade, ieșind din atenția contemporanilor, se uită că el a fost odată semenul celor mai mari neamuri din țara lui. Grupul restrâns care forma, peste tot, „grupul marilor familii” n-a fost, peste secole, mereu același. Încă din primele momente ale Evului Mediu, pe măsură ce ordinul seniorilor se completa preluând elemente noi din mijlocul ordinului cavalerilor, acesta din urmă – la nevoie – își completa rândurile primind, e drept, după anumite criterii, țărani¹⁹. Până în secolul XI, orice țăran capabil de a se înarma și a veni cu calul pentru a porni la luptă era strămoșul posibil al unei familii nobile, apoi în măsură de a deveni vasalul unuia încă mai puternic decât el și de a primi vreo mică feudă pe undeva. În toate timpurile, calea onorurilor și a privilegiilor materiale i-a atras pe cei mai îndrăzneți, mai activi, mai ambițioși dintre tineri. Nenumărate genealogii se vor strădui apoi să ascundă antecedentele reale ale strămoșilor „de neam prost” a căror naștere obscură a fost compensată cu timpul de eminente calități personale, dublate de o ambiție bine folosită. Când reușita urmașilor era consacrată prin admiterea lor în cercul „happy few”, acești urmași se vor considera de „veche nobilime” față de alte familii mai noi, cărora le vor reproșa cu condescendență lipsa unei genealogii demne de considerație.

Pentru clasele diriguitoare, genealogia n-a fost de multe ori decât o ficțiune, manevrată ca armă politică în slujba autorității și a puterii. Studiul genealogiilor arată un lucru, că orice clasă conducătoare este un ansamblu compozit, rezultat din agregarea succesivă de elemente disparate, care vor avea mereu grijă să se cufunde într-un omogen spirit de castă, să ridice bariere față de cei dintre care se ridicaseră, să legitimizeze în folosul lor privilegiul și distincții, să releve și să mențină, la nevoie – să inventeze, glorii vechi și tradiții strămoșești.

Dintr-un anumit moment, care, cu trecerea timpului, apare întotdeauna, grupul se închide noilor sosiți, „înțepenește” în exclusivism, se interesează prea mult de genealogii și nu prea de politică, și-și lasă puterea să alunece în favoarea unei noi clase, profesând principii diferite, „progresiste”, dar hotărâtă să se înstăpânească pe aceleași privilegii. Astfel, de exemplu, încă din secolul XV, vechea nobilime franceză era considerată ca dispărută de către marii cronicari (Joinville, Comynnes, Villehardouin) care deplâng hecatombele militare ale Evului Mediu în care pieriseră atâtea mari nume. Chiar dacă familiile noi vor veni treptat să umple „golurile” cauzate de catastrofele politice sau militare, sosi un timp în care drepturile obținute prin moștenire vor slăbi spiritul de competitivitate, capacitățile de comandă, interesul pentru exercițiul puterii. Efectivele elitelor nobiliare nu se vor mai reinnoi în ritmul de odinioară. Începând cu secolul XIX, vor fi create state care nu vor mai recunoaște nobilimea: Norvegia fu prima țară din Europa care, foarte democratic, încă din 1814, avea să suprimе titlurile. Când își dădu seama că puterea îi scăpa din mâini, că nu mai avea ultimul cuvânt pentru a dirija afacerile Statului sau apărarea țării, nobilimea s-a refugiat în amintiri. Secolul XIX inventă sângele vărsat în Cruciade, armurile romantice, falsele donjoane, ruinele în manieră gotică și un întreg inventar cavaleresc uitat demult. Agățându-se astfel de prestigiul tradițiilor, nobilimea se apăra cât de cât contra progresului invadator al nivelării sociale.

Clasele conducătoare care au înlocuit nobilimea prezentându-se drept lideri energici și noi față de o lume depășită și obosită, n-au făcut decât să repete involuntar, sau chiar să copieze în mod deschis, dar cu mult mai puțină eleganță, defectele și abuzurile vechii societăți.

Astfel revoluțiile s-au terminat, toate, prin a resuscita vechi privilegii îmbrăcate într-o configurație socială nouă. Restabilirea ierarhiilor feudale rămâne o eternă tentație a partidelor ce exercitau puterea, oricare ar fi fost ritmul dezvoltării tehnicii și a progresului științei economice.

Ne putem întreba deci dacă dispariția nobilimii în calitatea ei de clasă diriguitoare a contribuit la fericirea popoarelor? Se poate găsi un răspuns (sunt și altele) sub pana profetică și tristă a lui Alexis de Tocqueville, care a pronunțat elogiul funebru al lumii căreia-i aparține și el:

„Va trebui să regretăm mereu că în loc să punem această nobilime sub stăpânirea legilor, am înlăturat-o și dezrădăcinat-o. Acționând astfel, am luat națiunii o porțiune necesară a substanței sale, și am făcut libertății o rană

15. E. Gerland, *Histoire de la noblesse crétoise au Moyen Age*, Paris, 1908.

16. „Statutul nobilimii din Rusia”, promulgat la 21 aprilie 1785 printr-o „Gramotă” imperială și extins prin ucazul din 3 martie 1795 și la teritoriile poloneze anexate de Rusia.

17. August von Kotzebue, *Vom Adel. Bruchstücke eines grösseren Historisch-Philosophischen Werks über Ehre und Schande, Ruhm und Nachruhm aller Völker, aller Jahrhunderte*, Leipzig, 1792; Marquis de Rouvigny, *The Nobilities of Europe*, 2 vol., Londra, 1909-1910; Edouard de Naurais, *Les classes dirigeantes. Noblesse, aristocratie, élite*, Paris, 1910; Philippe du Puy de Clinchamps, *La Noblesse*, Collection „Que sais-je”, Paris, 1962.

18. Cercul „celor puțini și fericți”, așa cum este definit de sociologii britanici.

19. Sfântul Isidor din Sevilla, *Etymologicarum libri X priores*, în *Opera omnia*, 7, Roma, 1850, p.386-387.

care nu se va vindeca niciodată. O clasă care s-a aflat de-a lungul secolelor mereu în frunte, a căpătat, în această lungă folosire necontestată a măreției, o anume mândrie de suflet, o încredere naturală în forțele sale, o obișnuință de a fi privită care au făcut din ea punctul cel mai rezistent al corpului social. Ea nu avea doar un fel de viață solid. Ea sporea prin exemplul său puterea celorlalte clase. Eliminând-o, îi deranjăm până și pe dușmanii ei. Nimic nu va ști a o înlocui complet, ea însăși nu va ști vreodată să renască, își poate regăsi, poate, titlurile și bunurile dar nu sufletul strămoșilor ei²⁰.

Titlurile și sistemele nobiliare

Ultima fază a istoriei nobilimii europene a fost dominată de chestiunea titlurilor, într-atât că în zilele noastre o părere larg răspândită nu-și poate imagina calitatea nobiliară în absența unui titlu oarecare.

Titlurile au existat întotdeauna. Imperiul roman, Bizanțul, monarhiile france, germanice și longobarde, le-au avut toate, dar era vorba de titluri legate de funcții personale, administrative, militare sau bisericești. Chiar dacă aduceau noblețea, titlurile, ca și noblețea celui care era investit cu ea, nu treceau la descendenți. Fiul unui Conetabil sau al unui Strateg nu era Conetabil sau Strateg prin naștere, cum și astăzi un general sau un ministru nu transmit această funcție prin moștenire progenerurii lor.

Vechile aristocrații ale Europei nu cunoșteau sistemul ereditar al ierarhiei titlurilor de cavaler, baron, conte, marchiz, duce sau prinț, care, cele mai multe, erau la origine distincții personale sau titluri de funcție. În aspectul ereditar pe care-l au astăzi, ele sunt mai degrabă rezultatul Sfântului Imperiu roman de Națiune Germană, care a făcut să prevaleze principiul că un titlu nu era valabil în mod ereditar decât dacă era conferit sau confirmat de un suveran domnitor, sursă a onorurilor și a nobleței.

Pentru a înțelege sistemul ereditar al titlurilor de noblețe, trebuie urcat în Evul Mediu, atunci când supremația în Europa făcea obiectul unei competiții între doi împărați, auto-numindu-se fiecare singur moștenitor legitim al imperiului roman. Erau atunci două Rome, Roma de pe malurile Tibrului, unde rezida Papa, și Roma de pe malurile Bosforului, Constantinopol-ul, numită „a doua Romă”, deoarece împărații săi erau moștenitori legitimi și neîntrerupți ai lui August și ai împăratului Constantin cel Mare, împărați ai primei Rome. De aceea ei se intitulau împărați ai Romanilor, *Basileus Romaion*, și se comportau ca singurii Romani în lume, chiar dacă popoarele pe care le guvernau vorbeau mai mult grecește și nu latina, și chiar dacă se închinau altei confesiuni decât Cezarii Romei antice²¹.

Ideea de a debarasa de supremația politică și religioasă exercitată de împăratul și de patriarhul din Constantinopol, pentru a-și mări propria autoritate în calitate de moștenitori direcți ai Apostolului Petru, aparține Papilor.

Sfântul Léon III (795-816) a fost ultimul Papă care s-a închinat împăratului din Constantinopol. Din anul 754 Papii se așezaseră sub protecția, mai eficientă deoarece era mai aproape, a regelui Francilor. Léon III se gândi să creeze un contra-împărat în Occident și să-l opună astfel pe Charlemagne, denumit de către el *imperator romanorum*, împăratului legitim, cel de la Constantinopol, considerat de atunci a nu mai fi decât *imperator graecorum*. Dar ideea sacră a împăratului unic era într-atât ancorată în suflete că prudentul rege al Francilor ezită multă vreme, neagreaud ideea tranferării capitalei imperiale la Roma; el nu dori nici să uzurpe coroana împăratului în Occident și nici să pună sub autoritatea pontificală. Se mulțumi pentru început cu titlul bizantin de patrician (*patrice*). Papalitatea necedând, Charlemagne sfârși în 812 prin a accepta titlul „*Divina Gratia Imperator, rex francorum et longobardorum*”. Acesta totuși nu era titlul de împărat al Occidentului, cum a vrut să ne convingă legenda, dar într-un fel cel de împărat de al doilea rang, sau chiar, cum încercăm să ne imaginăm de la Bizanț încoace, un rege deasupra altor regi. În același mod, mult mai târziu, împărații de la Viena nu-i vor considera pe Hohenzollerni decât regi „în Prusia” și nu „ai Prusiei”²², ceea ce nu-i va împiedica pe aceștia în cele din urmă să se încoroneze cu coroana imperială (1871).

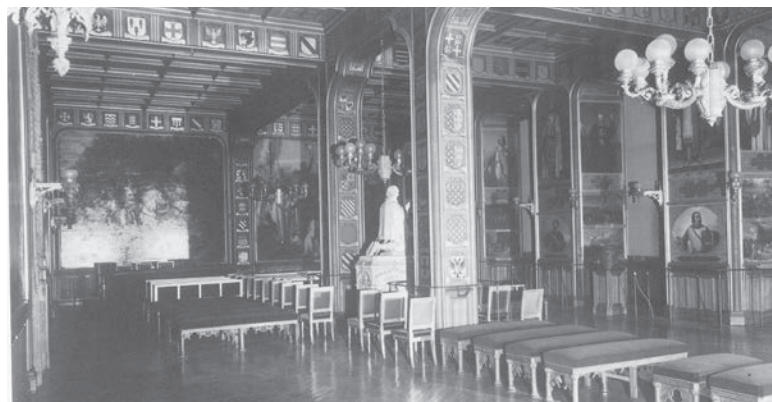
Nu mai puțin că imperii rivale începeau să răsară nu numai în Occident dar chiar lângă Bizanț, de când țării Bulgariei, apoi cei a Serbiei, vor lua și ei titlul de împărat, și chiar, în cazul țarului sârb Simeon, cel de împărat al Romanilor, titlul suprem. Diferit de ce se petrecea cu urmașii din Occident ai lui Charlemagne, Bizanțul reuși să-și elimine rivalii balcanici, mai apropiați, dar nu putu atinge statul italo-germanic, care exista în continuare, fără ca, totodată, suveranii acestuia să ia titlul de împărat al Occidentului.

Acest titlu a fost multă vreme obiectul unei propagande pontificale vizând să instituie domeniul pământesc al Papilor și o putere politică independentă de autoritatea imperială, oricare ar fi fost aceasta. Pentru a-și consolida stăpânirea, Biserica Romei crea un fals celebru, „Donația lui Constantin”, pergament apocrif realizat prin 900, care spunea că împăratul Constantin încredințase Papilor autoritatea asupra scaunelor episcopale și patriarhale, o coroană, o tiară, însemnele imperiale, dreptul la secretari, la Portar și la gărzi, precum în Bizanț, și, în fine, clerului roman dreptul de a purta pantofi albi, ca senatorii romani.

După ce înșirase aceste privilegii, falsul document afirma că împăratul Constantin, dovedind o umilință absolut creștinească, și-ar fi mutat tronul la Constantinopol pentru a nu domni în același oraș cu șeful spiritual al Creștinătății.

De prin 850, Papii făcuseră să circule versiunea încoronării împăraților (care nu se intitulau încă împărați „ai Occidentului”) la Roma. În 876 Carol Pleșuvul a îndrăznit să lanseze o provocare directă către împăratul grec, punând să se înscrie pe sigiliul său deviza „*Renovatio Imperii Romani et Francorum*”. De atunci, Papii și împărații Franci, consolidându-și definitiv alianța, se vor sprijini reciproc în ofensiva lor împotriva supremației Bizanțului, rămas încă și în mod oficial singurul imperiu roman²³.

În 962, Othon I, rege al Germaniei, din Casa de Saxonia, după ce luptase cu împăratul grec în teritoriile bizantine din Sudul Italiei, se încoronă împărat al Romanilor. Dacă acest titlu rămânea încă lipsit de semnificație

Galeria Crucidelor de la Palatul Versailles

Leul venețian

Ducat emis de dogele Alvise Mocenigo

20. Joseph Schumpeter, *The rise and fall of families within a class*, în *Imperialism and social classes*, Oxford, 1951, p.168.

21. Alexis de Tocqueville, *L'ancien régime et la révolution*, II, 1, Édit. Gallimard, Paris, 1953, p.170.

22. Arnold Toynbee, *Constantine Porphyrogenetus and his world*, Londra, 1973, p.553.

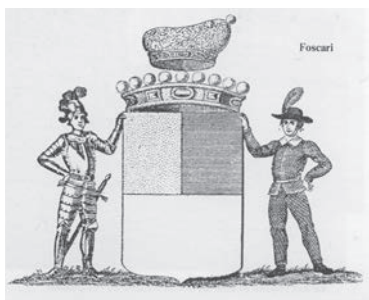
23. Un caz similar, deși fără o importanță atât de mare, este cel al unei ramuri a familiei Wittelsbach din Bavaria, căreia verii lor – regii Bavariei – nu le recunoșteau decât titlul de duci „în Bavaria” și nu „de Bavaria”. Ducii „în Bavaria” vor da totuși o împărăteasă a Austro-Ungariei, Elisabeta (Sissi), soția împăratului Franz-Joseph. (n. trad.)

Dona

Tiepolo

Foscari

teritorială, realitatea faptelor demonstra că deși împăratul roman din Constantinopol rămânea încă deținătorul tradiției legitime a Cezarilor, dar că împăratul romano-german apărea chiar la Roma și se încorona acolo. Începând din secolul XI, împăratul Occidentului se ridicase la nivelul Bizanțului, ale cărui ceremonial bisericesc și însemne imperiale acum le folosea: lancea lui Constantin, replică a celei depuse odinioară la Constantinopol, sigiliul, vulturul cu două capete orientate spre Occident și spre Orient. Curtea Bizanțului va rămâne totuși și pentru multă vreme încă marele model al unei civilizații rafinate din care se inspirau toate monarhiile europene, adică, după fericita expresie a istoricului german Percy Schramm, „Versailles-ul Evului Mediu”²⁴. Imperiul grec contestă timp de secole succesorilor lui Charlemagne dreptul de a-și spune împărați romani. Nu-i declarase împăratul Nichifor unui ambasador al lui Othon I: „Cu Constantin, Roma s-a mutat la Constantinopol. Voi nu sunteți decât un fel de Lombardi”. Tot așa limba greacă rămânea limba liturgică și diplomatică a Europei creștine și împărații din Constantinopol vor refuza multă vreme să-și dea fiicele în căsătorie unor regișori din Occident. Sângele prețios și sfânt al porfirogeneților²⁵ bizantini nu trebuia să se amestece cu cel al barbarilor. Isaac Anghelos, a cărui dinastie avea să cadă sub loviturile Cruciadei a IV-a, continua să-i spună lui Frederic Barbarossa „*rex Alamaniae*”, niciodată împărat. Dar Othon I (ca și, mult mai târziu, Napoléon) dori să-și întărească noul imperiu pe cale de apariție, înrudindu-se prin căsătorie cu dinastia Cezarilor. Negocierile au fost rupte din cauza unei scrisori a Papei Ioan XIII numindu-l pe Nichifor „*Imperator Graecorum*”. După reluarea acestor negocieri, viitorul împărat al Occidentului Othon II se căsătorește în 972 la Sfântul Petru din Roma cu o principesă bizantină, Teofană.

Două secole mai târziu, o nouă avansare: Frederic Barbarossa (1152-1190) luă titlul „*Romanorum Imperator et Rex semper Augustus*”. Imperiului roman de națiune germană el îi adăuga epitetul de „Sfânt”, imitație a sfințeniei atribuite de Bizanț prinților săi și contrapondere la Sfânta Biserică una și universală.

De acum înainte Bizanțul este în pierdere de viteză: principiul sfințeniei împăratului din Constantinopol nu numai că nu mai este luat în seamă în Occident dar, față de noua mentalitate a Crucidelor, Bizanțul, oraș schismatic, devine un dușman de combătut la fel ca și regatele musulmane. Principiul nobiliar bizantin căzu cu atât mai mult în uitare cu cât o nouă întrecere se pornea în Europa, de această dată între Papalitate și Imperiul german, competiție ținând și ea dominația politică a Europei. Între alte argumente, se puse și problema valorii principiilor nobiliare ca structură statală. Paginile care urmează vor încerca să descrie concepțiile bizantine, cele pontificale și cele germanice asupra esenței acestor principii.

Principii ecumenice sau nobilimea conform Bizanțului.

Caracterul sfânt al împăratului bizantin apărea în toată gloria sa în timpul ceremoniilor bisericești, atunci când se desfășura ierarhia civilă și nobiliară a imperiului, precum și la conciliile (sau sinoadele) ecumenice reunindu-i pe înalții reprezentanți ai Bisericii. Natura celor două ceremonii era strâns legată, deoarece sinoadele îi reuneau pe toți membrii Bisericii creștine, veniți din toate părțile lumii pentru a arăta unitatea „națiunii romane” și a religiei creștine, a cărui unicitate, se credea, era menită să dureze tot cât Bizanțul, pe veșnicie.

Acest principiu reprezenta chiar baza organizării imperiului, deci a lumii. Cei care încercau să conteste dogma erau aduși la ascultare. Astfel, la sfârșitul secolului XIV, atunci când Vasile I, mare cneaz al Moscovei, interzise clerului său să menționeze numele împăratului bizantin în rugăciunile sale, sub pretextul că: „Noi avem o Biserică dar nu avem împărat și nu facem caz de asta”, Patriarhul din Constantinopol Anton al IV-lea îi scrisese că era vorba de o dogmă greșită: era imposibil creștinilor să aibă o Biserică fără să aibă împărat, deoarece nu exista decât un singur împărat în univers”. „Dacă alți creștini – spunea Patriarhul – au uzurpat în folosul lor numele de împărat, este un act împotriva fririi, împotriva legii și sursă de violență”²⁶.

Locul eminent care se dădea astfel împăratului la Constantinopol nu era de altfel decât consecința naturală a rolului atribuit altădată împăratului de către Romani, rol de pontif față de care cultul mergea până la divinizare. La Sfânta Sofia, tronul plasat la stânga altarului îl simboliza pe Dumnezeu-tatăl; la dreapta, locul lui Christos; la stânga, scaunul împăratului, delegat al lui Christos, reprezentant pământesc al voinței divine. Dacă se întâmpla ca slujbele divine să fie celebrate într-o zi obișnuită, împăratul se așeza pe tronul lui Christos, tocmai pentru a sublinia întruchiparea sa ca Fiu al lui Dumnezeu.

„Împărat Crezător în Christos Dumnezeu”, striga norodul la trecerea împăraților; în serbările de mare bucurie, cântăreții Palatului Sfânt și, după ei, poporul de pe Hipodrom, aclamau: „Împăratul Veșnic, Împărat în Christos, Împărat în Dumnezeu”. Nici Patriarhul nu era, cum va fi mai târziu Papa la Roma, un principe suveran; nu era decât întâiul stătător între supuși, și nu s-a văzut niciodată la Constantinopol un împărat ținând de frâu calul Patriarhului, deoarece capul Bisericii era împăratul însuși.

Care era rezultatul acestei religii politice în organizarea nobiliară care ne interesează aici? Deoarece nu exista decât un împărat, nu exista decât un singur imperiu și, deci, nu exista decât o singură ierarhie a onorurilor și a responsabilităților într-o lume unică.

Ordinea ceremonialului bizantin reflecta acest principiu repartizând familia mistică a suveranilor în șase clase²⁷. Originea acestei orânduiri se pierdea în noaptea timpurilor, deoarece urca la Ptolemeii din Egipt și, chiar mai sus, la regatele elenistice moștenitoare ale diadohilor lui Alexandru²⁸.

Acest principiu nu pune în discuție legitimitatea celorlalți suverani, dar sublinia faptul că nu erau egali. De aceea titlul trebuia să exprime în mod clar importanța și rangul fiecărui suveran, precum și a celor din țările pe care le guvernau în cadrul ierarhiei imperiale a Statelor. Tot de aceea chestiunea titlurilor domina jurisprudența, dreptul canonic și actele sinodale și, pe cale de consecință, poziția aristocrațiilor depinzând de fiecare suveran. În rândurile care urmează vom expune pe scurt chestiunea titlurilor suverane așa cum o considera curtea împăratului de la Constantinopol, unde un conducător de ceremonii, „atriklines”-ul Filotei, spunea:

„Toată faima în viață, care ține de glorioasa valoare a titlurilor, nu se arată pentru spectatori decât prin chemarea fiecăruia în ordinea sa de așezare la strălucita masă a prea înțelepților noștri împărați. Dacă, printr-o neatenție din

24. Geoffrey Baraclough, *The crucible of Europe*, University of California Press, Berkeley, 1976, p.46-49.

25. Percy Schramm, *Kaiser, Basileus und Papst in der Zeit der Ottonen*, în „Historische Zeitschrift”, 129, 1924, p.424-475; idem, *Die Anerkennung Karls des Grossen als Kaiser*, în ibidem, 172, 1951, p.449-515.

26. Porfirogeneți = născuți în purpura împărătească.

27. Vitalien Laurent, *L'Unité du monde vue de Byzance et son expression dans les conciles généraux ds neuf premiers siècles*, în „Divinitas”, V, Roma, 1961, p.252-260.

28. Franz Dölger, *Die Familie der Könige im Mittelalter*, în „Historisches Jahrbuch”, 60, 1940, p.397-420; Georg Ostrogorsky, *The byzantine emperor and the hierarchical world order*, în „Slavonic and East European Review”, 35, 1961, p.1-14.

partea noastră, se produce o confuzie sau o greșeală la banchetele imperiale, nu numai valoarea titlurilor e distrusă, dar devenim noi înșine ridicoli și de prisos în postul nostru”²⁹.

Această ordine de protocol pusă în scenă începând din secolul X de a Doua Romă voia să arate că suveranii întregii lumi nu formau decât o singură familie. Creștini sau nu, ei erau fiii sau părinții spirituali ai unei singure căpetenii, Împăratul, părintele lor spiritual. Mai mult decât o simplă metaforă spre folosința cancelariilor, această concepție era un simbol al unei credințe tolerante, derivat din mistica creștină neimpregnată încă de spiritul cruciat, fundamental, al Papilor.

În primul rang, după împărat, ierarhia îl așeza pe șahul Persiei, „stea de strălucire egală” în virtutea unei tradiții imemorabile datând din timpurile vechii Rome și ale lui Alexandru cel Mare, ginere al lui Darius.

„Dedesubt” treceau „fiii” împăratului: regele Armeniei, țarul Bulgarilor, regele Alanilor și, mai apoi, regele Ungariei. Reprezentanții acestor regi aveau întâietate față de toți demnitarii imperiului.

A patra clasă, cea a „fraților” împăratului, se compunea din regele Burgunzilor, din regii Saxoniei, Bavariei și Aragonului, din regele Franței, regele Boemiei și împăratul Germaniei, ultimul considerat rege și nu împărat. Republica Genovei a fost mai târziu și ea admisă în acest grup, ca și, de nevoie, sultanul turc, ceea ce nu-l convinsese să nu-și continue atacurile contra Bizanțului.

Clasa imediat inferioară, cea compusă din „*amici Augusti principis*” (sau „*philoii*”), îi enumera pe emirul Egiptului, pe maharadžahul Indiilor și, spre sfârșitul Bizanțului, pe Dogele Veneției (altădată simplu supus), pe regele Angliei și Republica italiană a Sienei.

În fine, ultima și cea de-a șasea clasă, cea a „supușilor” („*douloi*”), era compusă din suverani socotiți a fi de mai mică importanță: regele Iviriei (adică al Gruziei sau Georgiei), conducătorii din Neapole, Amalfi și Gaeta, califul Arabiei Fericite, regele Ungariei, suveranii Moscovei, Moraviei și Croației, țarul Serbiei, kaganul Kazarilor și emirul din Kairuan (devenit mai târziu beiful de Tunis).

Dar această ierarhie sfințită era din ce în ce mai puțin luată în seamă pe măsură ce se concretiza ascensiunea împăraților din Occident. În 1040 aceștia instituiau titlul de rege al Romanilor în beneficiul fiului lor, moștenitor prezumtiv al tronului. În 1054 creștinătatea asista la ruptura Bisericii din Orient și din Occident, atunci când Papa și Patriarhul vor arunca afurisirea unul către celălalt. În 1071 Sfântul Scaun ia cunoștință de fericita veste a dezastrului provocat de către Turci armatei bizantine, învinsă la Mantzikert, iar în 1204, cu binecuvântarea aceluiași Sfânt Scaun, Cruciada a IV-a, pornită sub cuvântul eliberării Ierusalimului de sub musulmani, se lansează în cucerirea imperiului schismatic al Comnenilor. Bizanțul nu va mai conta de atunci printre marile puteri; imperiul Orientului nu va mai fi „roman” și un împărat catolic, Baudouin (sau Baldovin), va domni la Constantinopol, pe când împăratul grec va trebui să-și restrângă domeniul la câteva provincii.

Faptul că imperiul din Occident, roman și catolic, supraviețuiește imperiului bizantin, roman dar ortodox, va permite ca atare Bisericii din Roma să se prezinte ca sursa unică a tot ce era bun, bine și adevărat. Roma și Sfântul Imperiu își vor construi imaginea prin opoziție cu un Imperiu grec considerat păcătos deoarece agoniza, și o vor face cu atât mai ușor cu cât împărații greci, asediați în capitala lor de către Turci, vor trebui să se umilească până la a cere ajutoare pe care Occidentul nu le va prea acorda.

De atunci, tot ce nu era occidental și catolic devenea nedemn. După moartea pe câmpul de onoare a ultimului împărat din Constantinopol și cucerirea întregului imperiu bizantin de către Otomani, ideea chiar a existenței unei nobilimii grecești a fost considerată ridicolă în Occident.

O mărturie de primă mână asupra acestui subiect este dată de un savant francez trimis de Ludovic al XIV-lea în misiune în Levant. Debarcând întâi în insula Hios, unde conlocuiau greci băștinași, ortodocși, și „latini” catolici descinzând din vechi familii genoveze, el constata dușmănia tradițională ce despărțea cele două grupuri. Vorbind de catolici, el scria: „*copiii lor reproșează zilnic adversarilor lor că ritul grec este ritul sclavilor și al oamenilor de nimic, pe când ritul latin este ritul prinților și al celor mai mari regi*”³⁰.

Cu toate acestea, principiile nobiliare ale Bizanțului nu vor dispărea odată cu a Doua Romă. Ele vor supraviețui, cu greu, la curtea fanariotă a Patriarhilor din Constantinopol, deveniți ostatecii și supușii sultanilor; în sânul societății ortodoxe a boierilor români și, mai ales, pe lângă „cezarii” ruși, țării moscoviți. De fapt, Ivan al IV-lea, luând-o în căsătorie în 1472 pe Sofia Paleolog, ultima porfirogenetă, va relua de la sine pretențiile imperiale ale Bizanțului la monarhia universală și ideea de a face din Moscova a Treia Romă. De atunci înainte, Sfânta Rusie va afirma că ar fi rămas singura „maică” a adevăratei creștinătăți, a creștinătății ortodoxe, regatul ocrotit prin mila dumnezeiască, ales de Prea Înaltul pentru a menține flacăra ortodoxiei până în ziua în care Roma cea necredincioasă va fi adusă în sânul singurei credințe. În 1510 călugărul Filotei pronunța celebra sa predică asupra viitorului hărăzit Rusiei de harul divin: „Să știi, preacucernece Țar, că tu ești singurul suveran al tuturor creștinilor din lume. Două Rome au căzut, dar a Treia rezistă, iar a Patra nu va fi”³¹.

După sosirea la Moscova a Sofiei Paleolog se instituie deci în Rusia obiceiul unui „Katalogos” al Rangurilor, nobiliarul imperiului roman din Orient, adică tabla sinoptică a demnităților înnobilitante militare, administrative și diplomatice ale Statului. De acolo avea să rezulte „Tabla Rangurilor” care, supusă câtorva modificări sub Petru cel Mare, țarul care luă titlul de împărat, rămase până în 1918 fundamentul ierarhiei nobiliare a imperiului rus. Apoi, puțin modificată pentru a se include în ea, după noile timpuri, gradele demnitarilor și cele ale poliției secrete comuniste, „Tabla Rangurilor” fu reluată de Lenin care o repune în vigoare, sub numele de „Nomenklatura”, în

29. Această tradiție se transmisese și altor Curți, de exemplu celei a regilor Arsacizi din Armenia, unde puternicii încoronați, prinții de sânge, satrapii tributară, înalții demnitari, atunci când erau chemați în prezența suveranului Armeniei, trebuia să se așeze pe niște perne aranjate după ordinea hotărâtă de „gahnamak” sau „Tabla Rangurilor”. Era vorba de perne a căror înălțime în raport unele cu altele și în raport cu perna regală, cea mai înaltă, marca locul ilustrului comesean al regelui. Stabilită înainte de secolul III, această ierarhie, ca și mai târziu cea din Bizanț, suferi modificări, schimbări, diferențieri. Fidelitatea celor mari sau favorurile monarhice erau cel mai des motivul. (Marie-Louise Chaumont, *Lordre de préséance à la Cour des Arsacides d'Arménie*, în „Journal Asiatique”, Paris, 1966, p.471-480).

30. Nicolas Oiconomides, *Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles*, Paris, 1972, p.82.

După căderea Bizanțului, Mahomed Cuceritorul instituie propria ierarhie a Statelor. În primul rang, suveranii musulmani, cărora scrisorile Sultanului le erau trimise într-o cutie de catifea sau de atlas brodat cu aur, sigilat cu aur și împodobit cu bijuterii; Marele Mogul, șahul Persiei; muftiul de la Mecca. În al doilea rang, hanul Tătarilor, Stăpânul Vienei (adică împăratul, căruia Înalta Poartă nu dorea, nici ea, să-i dea acest titlu), regele Poloniei, Papa. Acești patru suverani aveau dreptul la mesaje sigilate cu aur și închise într-o cutie de mătase. A treia clasă, sigiliu de argint, cutie de brocart sau de mătase nebrodată: regele Ungariei, Dogele Veneției, regele Franței, regele Spaniei, țarul Rusiei, regele Portugaliei și Dogele Genovei. În fine, pentru puterile creștine tributare Porții, cutie de pânză și sigiliu de plumb: voievodul Țării Românești, voievodul Moldovei, Republica Ragusa, mai târziu principele Transilvaniei. (Franz Babinger, *Das Archiv des Bosniaken Osman Pascha*, Berlin, 1931, p.17, nota 3).

31. *Voyage du sire Paul Lucas fait par ordre du roi dans la Grèce*, II, Paris, 1712, p.299.

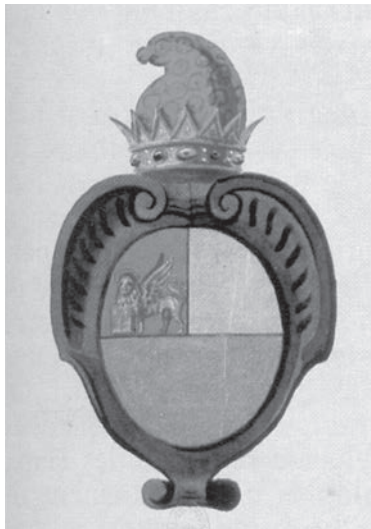
Dolfin

Boldu

Nani Mocenigo

Foscari (Veneția)

Giustiniani (Veneția)

Badoer

folosul oligarhiei diriguitoare sovietice, aristocrație de tip nou, considerată „noua clasă” deoarece nu s-a putut pe moment găsi o denumire mai potrivită. Această nouă clasă se găsi astfel, destul de paradoxal, organizată după cel mai vechi din sisteme aristocratice ale Europei³². Capitală a Internaționalei Comuniste, „Mecca” unei dogme infailibile, „împărații” săi roșii zeificați din timpul vieții, Moscova a reluat pe cont propriu ambițiile universaliste ale Romelor anterioare. Ridicată în sunetul viitorului care cântă, lupta de clasă a reluat atitudinile hieratice, culoarea purpuri, ale sistemului nobiliar al porfirogeneților din Orient.

Principiul catolic, sau nobilimea după Papi.

Pentru a fi nobil sau înnobilit trebuie să fi catolic. Noblețea este un har, un dar al Principelui prin grația lui Dumnezeu, a lui Dumnezeu al cărui prim reprezentant pe pământ este Papa. Acest principiu exprimă foarte bine ideea ce dorea ca noblețea să fie forma catolică a celor mai multe din aristocrațiile Europei, și rămâne valabilă chiar și după Reformă, atunci când suveranii protestanți o întorseseră în folosul nobilimii îmbrățișând protestantismul. Ideea apără din secolul XI, atunci când conflictul între Sfântul Scaun și Sfântul Imperiu punea în mod deschis întrebarea care din aceste două instituții avea întâietate asupra celeilalte. O găsim exprimată prima dată în enciclica „Dictatus” a Papei Grigore al VII-lea (1073-1085), dată în perioada mării dispute a Investiturilor: „*Singur Papa poate folosi însemnele imperiale: este singurul muritor cărui a toți prinții îi sărută picioarele, singurul al cărui nume este rostit în toate bisericile, numele lui este unic în lume, îi este permis să detroneze împărați, are dreptul să numească un preot din oricare biserică, oriunde dorește*”.

Inocențiu al III-lea (1198-1216) nu era mai puțin categoric când afirma că Papii se găseau în capul piramidei suveranilor din această lume deoarece, spunea el, „Dumnezeu a dorit ca noi să stăm deasupra prinților și să-i judecăm pe prinți”. Împărații și regii încercară în zadar să emită opinii diferite, vor da întotdeauna peste tratate de drept canonic apărând superioritatea sacerdotului bisericesc față de oricare altă putere, și superioritatea nobleței spirituale față de noblețea bazată pe documente princiare. Scrisorile de înnobilare erau, în consecință, precum constituirea Statelor, acte pământești din care nu reieșeau decât drepturi ale suveranilor, pe când privilegiile Bisericii erau universale și superioare. Efect al dreptului divin și al misiunii religioase a Papilor, privilegiile acordate de suveranii pontifi nu erau menite să dea un loc oarecare într-o ierarhie pământească, regală sau nobiliară, ereditară sau nu. Acele ierarhii nu-i priveau decât pe suveranii pământeni, pe când recompensele imateriale, singurele pe care Loțiitorul lui Iisus-Christos pretindea că le acordă, erau de altă natură și în orice caz superioare.

Oricum, s-a constatat încă din secolul X înmulțirea nerespectărilor pe care influența foarte materială și pământească a obiceiurilor feudale o imprima caracterului spiritual la care pretindea supremația Papilor. În cursul Cruciadelor, Sfântul Scaun proteja și garanta bunurile cruciaților, apoi își arogă drepturi feudale și concedă regate ca feude. Regii aflați în dificultate se declarau vasali ai Bisericii pentru a beneficia de ajutorul acesteia. Aceasta s-a numit cucernica supunere, care-i obliga pe vasalii ce se supuneau lui Dumnezeu și Bisericii să plătească un tribut, sumă anuală achitată în schimbul investiturii de către Papă, a protecției Sfântului Petru și celei a pontifului domnind personal.

Statele Bisericii se vor transforma într-o oligarhie aristocratică dirijată de Sfântul Colegiu, adunarea princiară a Cardinalilor. Aceștia își vor vedea înalta demnitate confirmată și ilustrată de către Inocențiu al IV-lea care, la Conciliul de la Lyon, în 1425, le acordă pălăria a cărei culoare roșie semnifica că erau egalii regilor, și că erau gata să-și verse sângele pentru apărarea Credinței. Cardinalii prezidau congregațiile, în mijlocul cărora aveau putere legislativă, și administrau treburile Bisericii în numele Papei, cărui-a-i delegau, în virtutea alegerii, prerogative suverane.

Suveranul pontif se considera deci superior împăratului deoarece el era deținătorul atât al puterii spirituale și puterii pământești, și pentru că suveranitatea lui se întindea asupra întregii Creștinătăți, adică și asupra teritoriilor Imperiului. *Ordinul bisericesc este superior oricărei măreții pe această lume. Este oglindirea lumii cerești, este superior nu numai împăraților și regilor, dar chiar ierarhiei îngerești, deoarece Dumnezeu n-a încredințat îngerilor ci preoților aleși dintre oameni, sarcina de a instaura trupul Lui foarte divin și prețiosul Lui sânge*³³.

Ierarhia Bisericii era definită pentru a demonstra superioritatea Sfântului Scaun: Papa, în calitate de arbitru la Porțile Raiului, Cardinalii, prin numele lor chiar, în calitate de sprijin pe pământ al bolții înstelate. Pe rând poli și stele de primă importanță, Cardinalii administreză luminile și științele. Sub purpura cardinală se găsesc orânduite simbolurile demnităților supreme ale catolicismului, mitrele episcopale și cărjele patriarhale.

Finețurile cazuisticii nu vor reuși totuși să impună principiul superiorității prinților Bisericii asupra suveranilor pământeni. De aici, pentru a-și apăra mai bine poziția, Cardinalii se vor îndepărta foarte repede de simplitatea creștină pe care ar fi trebuit s-o întrupeze. Se vor transforma în stăpâni pământeni, vor ține fiecare o curte, vor duce un mod de viață princiar și vor instaura un ceremonial bisericesc cel puțin tot atât de complicat precum cel din muribundul Bizanț.

Papalitatea nici nu așteptase dispariția Bizanțului pentru a stabili ierarhia regilor în raport cu Sfântul Scaun. La Conciliul de la Constanța (Elveția), care se deschide în 1414, Papa Iulian al II-lea a pus să se adopte următorul protocol, mai precis, privind ordinea de trecere: împăratul, ca Avocat și Apărător al Bisericii; regele Franței, fiu mai mare al Bisericii; regele Castiliei; regele „Catolic” al Aragonului; regele „Foarte Fidel” al Portugaliei, alternativ cu regele Angliei, numit mai târziu „Protectorul Credinței”; regele Siciliei (care ceru totuși să aibă întâietate asupra celor doi suverani care-l precedau); regele Scoției; regele Apostolic al Ungariei; regele Navarrei; regele Boemiei; regele Poloniei; regele Danemarcei, al Suediei și al Norvegiei; ducele de Bretania, urmat de ducele Burgundiei și de Electorul Palatin (al Renaniei); Electorul de Saxonia; markgraful de Brandenburg; ducele Austriei, urmat de ducele Savoiei și de Dogele Veneției; ducele de Bourbon; ducele Lorenei; în fine, Dogele Genovei și ducele Ferrarei³⁴.

32. Cyril Toumanoff, *Moscow, the Third Rome*, în „The Catholic Historical Review”, 10, 1955.

Aplicarea în Rusia a „Tablei Rangurilor” făcu la Moscova că, în secolele XV-XVII, numirea în demnități ale Statului trebuia să coordoneze cu ordinea locului la masa prințului, ordine care urmărea principiul genealogic. Astfel, „meritul” nașterii se întrepătrundea cu demnitatea și importanța însărcinării. Aceasta aduse bineînțeles prejudicii Statului și în 1682 s-a ars această „Tablă a Rangurilor”, denumită „mestnicestvo”, pentru a o înlocui printr-o ierarhie de 34 de ranguri cu demnități de boierie. (Georg Ostrogorsky, *Das Projekt einer Rangtabelle aus der Zeit des Čaren Fedor Aleksevič*, în „Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slawen”, IX <1933>, p.86-138).

33. Laszlo Revesz, *50 Jahre Weltkommunismus*, Berna, 1967, mai ales capitoul IV: „Der Neue Adel” (Noua nobilime); Michael Voslensky, *La Nomenklatura. Les privilégiés en URSS*, Paris, 1980, mai ales concluzia, p.461-463. După lectura acestor texte, se poate încheia cu un citat din Napoléon: „nu distrugem decât ceea ce înlocuim”.

34. Cardinalul Benavenga, *Eminenza della dignità cardinalizia, con la definizione della nobiltà*, Roma, 1716.

Caracterul exclusiv catolic și roman al acestei ierarhii este evident. Fără a vorbi de împăratul din Constantinopol, care nu prea mai conta în 1414, nu trebuie uitat că Papii vor refuza multă vreme să recunoască titlul de Cezar (Țar) împăraților ruși, deoarece erau schismatici, și titlul de rege Hohenzollernilor prusaci, deoarece erau eretici. Pentru Sfântul Scaun, titlurile suveranilor necatolici nu erau valabile, așa cum nu era valabilă nobilimea dintr-o țară care nu era catolică. Trebuie să vină sfârșitul secolului XVIII pentru ca Papa Pius al VI-lea să se resemneze a recunoaște calitatea imperială a Ecaterinei cea Mare a Rusiei și titlul regal moștenitorului lui Frederic cel Mare, suveranul Prusiei.

Începând din secolul XVI, sub influența marilor familii feudale romane reprezentate fiecare în sânul Sfântului Colegiu, principiile nobleței pământești se introduseră și la Vatican. Influența în Italia a împăraților și a regilor Franței și Spaniei, unde se formau clientele nobiliare încărcate de titluri străine, prestigiul în creștere al titlurilor nobile în general, vor sugera Curții Pontificale să creeze un sistem paralel de demnități și onoruri, prin care totuși n-ar fi dat impresia să copieze pe suveranii străini. S-au văzut atunci apărând la Roma titlurile de Excelență, Ilustru, Ilustrissim, Eminență, Alteță, Serenissim (titluri pe care străinii se grăbiră să le adopte). Totodată Sfântul Scaun își crea propriul sistem de titluri ereditare de noblețe, în folosul marilor familii ale aristocrației romane, și aceasta pornind de la demnități care erau până atunci personale: Mareșal al Conclavului, Mare Conetabil, Șef al Sfântului Ospiciu, Mare Administrator al Sanctității Sale, toate titluri ereditare. Tot ereditare erau și titlurile de: Purtător de Stindard al Bisericii, Mare Cavaler, de Marchiz al Baldachin. Pentru personajele de rang mai mic, Sfântul Scaun distribuie cu generozitate titluri de Cavaler al Pintenului de Aur, sau de conte al Sfântului Palat. Pentru a nu se expune furiei pontificale solicitând la Viena un titlu al Sfântului Imperiu, marea familie Varano s-a gândit să fie titrată ereditar ca „Ilustră” de către Papă. Urban al VIII-lea merse chiar până la a acorda titlul de Bail ereditar al Ordinului de Malta (titlu care era și a rămas electiv) șefului familiei Barberini Colonna di Sciarra.

Toate aceste eresuri nobiliare sunt astăzi de mult uitate, dar dezordinea care domnise în dezvoltarea unui principiu care, sub aparența nobilității spirituale, era de fapt un sistem de ranguri și se dorea diferit de ceea ce era în mod obișnuit admis, a aruncat cea mai mare discreditare asupra nobilimii pontificale. Împăratul și suveranii germani, obișnuiți cu mai multe reguli în această privință, vor interzice folosirea acestor titluri în Germania. Anglia protestantă le luă în derădere, deoarece erau papistașe, și se petrecu ceea ce se petrecuse cu ideea de nobilime greacă atunci când Papalitatea lupta contra Bizanțului: s-a vorbit ironic despre ea și adesea în mod greșit³⁵.

Mai trebuie adăugat că Sfântul Scaun însuși, după războaiele napoleoniene care vor ajunge să-l lipsească de finanțele și de administrația sa, trebui să se resemneze, sub presiunea guvernului austriac, să-și reformeze masiv sistemul nobiliar și să se conformeze și el principiului germanic, ieșit învingător dintr-o competiție seculară.

Sistemul germanic, sau nobilimea conform Almanahului de Gotha.

Obligația de a-și servi principele nu este o obligație a societății civile. Este întemeiată pe o poruncă a lui Dumnezeu chiar, și pe religie. Prinții își au autoritatea de la Dumnezeu însuși, și nu-i dau socoteală decât Lui de guvernarea popoarelor lor³⁶.

Printre principiile de guvernare ale Imperiului de drept divin figura la loc de cinste cel al înobilării prin scrisori. Împărații din casa de Luxemburg, apoi Habsburgii, îl vor ridica la nivelul unei dogme, care în decurs de două secole făcu turul Europei pentru a se impune ca principiu absolut al nobilimii.

Papa, împăratul grec și împăratul german se străduiseră o jumătate de mileniu să-și impună fiecare propriul sistem de ierarhii. Habsburgii au avut ultimul cuvânt. Ajunși târziu în fruntea Sfântului Imperiu, ei au știut să adune roadele gândite de către predecesorii lor.

Din timpul domniei lui Othon I împărații germanici vor încerca să domine Sfântul Scaun și să facă astfel ca alegerea Papei să fie confirmată de ei. Mai mult, „Sachsenpiegel”, manual de drept medieval germanic, afirma că împăratul depindea de Dumnezeu singur și nu de Papă. Din contră, la sărbătorirea anului 1300, Bonifaciu al VIII-lea se arăta mulțumii pelerinilor așezat pe tronul lui Constantin, încins cu sabia pământească, purtând coroană și sceptru, și exclamând: „Eu sunt Cezar, eu sunt împăratul!”.

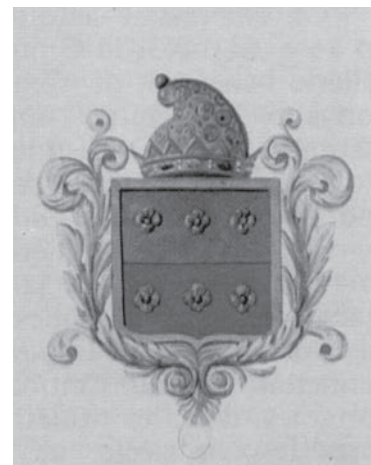
Prizonieratul papilor la Avignon, discreditarea aruncată asupra Sfântului Scaun de conflictul dintre Papi și anti-Papi, răsturnările de alianțe și războaiele Reformei care vor rupe o serie de coroane de sub vasalitatea pontificală, se vor desfășura în folosul împăraților și autorității lor. Politica familială a șefilor casei de Austria făcu restul. Înainte de a fi împărați, în calitatea lor de duci ai Austriei, ei își consolidaseră poziția față de Sfântul Imperiu așa cum o făcuseră Papii față de Bizanț: scoțând la iveală un document apocrif. Rudolf de Habsburg prezentă socrului său, împăratul Carol de Luxemburg, un „Privilegium Minus” datând de la Iuliu Cezar și Nero (nici chiar „Donația lui Constantin” nu era atât de veche!). Acest fals privilegiu justifica dreptul Habsburgilor la titlul de Arhiduce și la o independență aproape totală față de Sfântul Imperiu. Validitatea acestui pergament n-a fost recunoscută pe moment ci doar în 1452, de către împăratul Frederic al III-lea, un Habsburg.

Cincizeci de ani mai târziu, împăratul Maximilian I, care avea să lase, în 1511, să se creadă ca vroia să fie ales Papă chiar el, reuși să obțină de la Iulian al II-lea, pentru el și urmașii săi, titlul de „Imperator Electus”. Aceasta, alături de pretențiile de drept divin ale Imperiului, lua Papilor orice motiv pentru a-și impune autoritatea asupra împăratului. În 1530 Carol-Quintul refuza să fie încoronat la Roma, unde Papa, la rândul-i, se temea să-l primească. Așa încât ultima încoronare a unui succesor al lui Carol cel Mare (Charlemagne) de către un succesor al Sfântului Petru avu loc la Bologna.

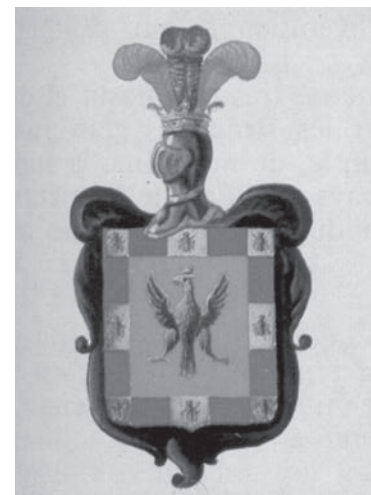
Casa de Austria, înzestrată prin strategia căsătoriilor cu nenumărate ducate și regate adăugate coroanei imperiale, dobândi în cele din urmă libertatea de mișcare pentru a organiza aristocrația Europei în avantajul său. A făcut în fine să triumfe o tendință deja veche dorind ca nobilimea, instituție comună întregii Europe și beneficiind de o fascinație în creștere, și, mai ales, ordinele cavalești să fie aranjate într-un sistem universal exemplificând unitatea genului uman, adică unitatea nobilimii. Habsburgii nu se vor atinge de patronajul pontifical acolo unde el se exercita împreună cu împăratul, de exemplu cazul comunităților religioase nobile germanice și a ordinelor cavalești internaționale, ai căror membri erau sortiți preoției militare. Dar Carol-Quintul luă în mână destinele

35. Ludwig Albrecht Gebhardi, *Genealogische Geschichte der erblichen Reichsstände in Teutschland*, II, Halle, 1776, p.7, 241.

36. Un caz extrem, dar nu unic, a fost cel al lui Louis-Joseph Blanc, crupier, apoi co-director al Cazinoului din Baden-Baden, care începu prin a se denumi „Blanc de Manville”. În 1900 cumpără scump de la Vatican titlul de marchiz, apoi cel de prinț pontifical. Își schimbă apoi numele cu grijă, și deveni „Bianchi de Medici, prinț de Manville”, nume sub care a reușit să fie înscris în almanahurile nobiliare. Titlul său, deși bizar, era perfect legal. Fostul crupier își mărită apoi fiica cu un prinț Bonaparte, o căsnicie din care se născu cea mai cunoscută savantă și discipolă a lui Sigmund Freud, Marie BonaPARTE.

Loredan (Veneția)

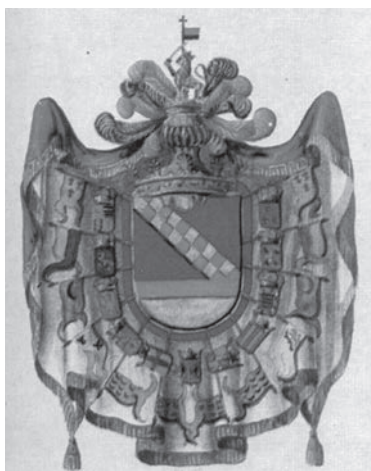
Cicala (Genova)

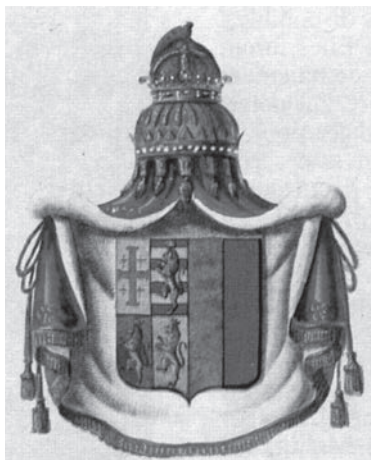
Stema unei ramuri a dinastiei Paleologilor bizantini, ajunsă la conducerea marchizatului de Monferrato în Nordul Italiei

Bragadin (Veneția)

Stema familiei Lascaris de origine greacă, ajunsă în secolul XVI în fruntea marchizatatului de Ventimiglia, în nord-vestul Italiei

Stema Catherinei Cornaro, regina Ciprului

Ordinului Cavalerilor Sfântului Ioan (alungat din insula Rhodos de către turci la 1522), pe care-l instalează în Malta, și făcu din Lâna de Aur³⁷ decorația cea mai prestigioasă a Europei.

Venise timpul omologării sistemelor nobiliare. Instituirea unui sistem unitar se îndeplini cu mare încetineală, dovadă că împărații Austriei trebuiră să înfrunte împotrivrile tuturor orânduirilor particulariste asupra cărora își impuseseră dominația. Pentru a nu cita decât un exemplu, verificarea documentelor nobilimii poloneze din Galiția nu se terminase nici în 1918.

Instituționalizarea scrisorilor de conferire a nobleței și a titlurilor acordate prin diplomă începu în statele germane ale Sfântului Imperiu și în Boemia³⁸ și se dezvoltă gradual și în monarhiile ale căror coroane se vor acumula pe fruntea Habsburgilor: Flandra, Ungaria, Lombardia, Transilvania. Normalizarea nobiliară uniformiză aristocrația alogene, ierarhii particulare și cutume locale, eliminând denumirile slave, păstrând de formă termenii de „indigenat” din Boemia, de „incolat” din Ungaria sau de „patrician” al cutărui oraș italian, cu condiția să fie ratificate, caz cu caz, prin diplomele sigilate și contrasemnate în Austria (la Viena, Laxenburg sau Schönbrunn) de diferitele cancelarii imperiale sau regale repartizate fiecărui stat în mod separat. Nobilii cărora Curtea de la Viena nu le-a acordat beneficiul noilor reglementări, cei care n-au putut, sau care n-au vrut să se conformeze, au fost lăsați în pace, dar nobleța lor veche, neconfirmată sau nereînnoită, a rămas marcată de stigmatele diubului.

Astfel au fost confirmate vechile categorii ale nobilimii germane în „Herrenstand” (Ordinul sau starea seniorilor) și „Ritterstand” (Ordinul sau starea cavalerilor). Centralizarea imperiului Habsburgilor reglementa, acordând „Briefadel” (scrisori de înnobilitare), confirmând atât poziția nobilimii vechi cât și promovarea socială a noilor veniți. Această nobilime „cu scrisori” se găsi, în general, într-o poziție mai bună decât cealaltă nobilime, cea imemorială, „Uradel”-ul rural care, pentru diverse motive, rămase fără diplome, sau, din trufie, nu dori să le aibă. Nu trebuie totuși opuse aceste două categorii în ideea că una reprezintă nobilimea nouă, iar cealaltă – numai cea veche, deoarece, la Viena ca și aiurea, Coroana a definit sau confirmat întotdeauna nobleța familiilor nu atât în funcție de sângele lor albastru, ci în virtutea intereselor politice sau financiare de moment.

Sistemul germanic, prin natura sa practică, se impuse ca model de organizare. Prezenta incontestabilul avantaj de a defini clar un subiect propice interpretărilor riscate, care, pe măsura evenimentelor, putea să rămână inexplicată sau chiar să se preteze arbitrarului, imposturii sau unor complicații neprevăzute. Acest sistem n-a fost aplicat peste tot la fel, dar spiritul său, legislația sa, vocabularul au fost peste tot identice.

Casa de Habsburg a fost reputată pentru caracterul strict și legalist dat înnobilărilor. Fundamentele juridice ale scrisorilor de noblețe emise de cancelariile din Viena pentru Austria, Ungaria, Croația, Boemia, Transilvania etc., sunt chiar incontestabile. Dar marea număr al acestor înnobilitări contrazice natura lor selectivă.

Dacă legea vroia ca noul înnobilitat să-și plătească, după tarife cu grijă stabilite, înnobilitarea și blazonul, nu era îndeajuns ca orice proaspăt îmbogățit să aspire la noblețe. Trebuia să aibă o bună reputație și relații influente la Curte. Se intervenea câteodată prin intermediul unor donații importante făcute administrației sau operelor de caritate. Odată obținută, înnobilitarea nu era suficientă pentru a deschide ușile saloanelor înaltei aristocrații, cum era cazul în Anglia sau în Franța, și încă mai puțin pentru a găsi gineri purtători ai unui nume mare. Nobilimea Habsburgilor era formată în bună parte și din ofițeri fără avere înnobilați pentru fapte de vitejie, din negustori mai rășăriți, din funcționari distinși în decursul unei cariere onorabile, din universitari de prestigiu. La sfârșitul secolului XIX, revista „Adler”, buletin al Societății Imperiale de Heraldică și Genealogie, publica în fiecare an lista noilor înnobilați care veneau să întărească administrația Statului: între 380 și 500 anual, numai pentru imperiul Austriei (a căruia coroană era unită cu Boemia, Galiția, Dalmația și Bucovina); alte surse indică o cifră ușor mai mică pentru regatul Ungariei (din care făceau parte, se știe, Croația și Transilvania). La sfârșitul Primului Război Mondial, împăratul Karl, în calitate de rege al Ungariei, încercă să consolideze bazele șubrezite, devenite nesigure, ale Dublei Monarhii acordând câteva mii de scrisori de înnobilitare ofițerilor maghiari născuți în clasele de jos dar luptând pe front³⁹.

Ceea ce permitea revistei „Adler” să insinueze că familiile supuse Habsburgilor, a căror noblețe nu provenea de la această dinastie sau nu era confirmată de ea, nu valorau mare lucru: așa, de exemplu, despre familiile nobile din Dalmația, despre care „Adler” declara că Veneția, până la anexarea acesteia de către Austria (1815), le distribuise titluri cu toptanul. Era inexact: nu mai existau atunci decât vreo douăzeci din aceste familii, și genealogiile lor, putem spune imemorabile, urcau în Evul Mediu. Rolul lor în istorie fusese de o cu totul altă anvergură decât cel al sutelor de funcționari și de proprietari înnobilați de cancelariile de la Viena. Dar vechile familii din Dalmația erau autonome și nu-i iubeau pe Habsburgii care le anexaseră țara. Viena le ținea deci la distanță politic și căuta să-i discrediteze nobiliar.

Sistemul titlurilor și al reglementării nobiliare a fost adus în Spania de către Carol-Quintul, care aruncă bazele statutului nobiliar al hidalgilor. El a imaginat în 1520 crearea Grandetelor ereditare spre beneficiul marilor familii. Același sistem trecu apoi în coloniile spaniole din Lumea Nouă, spre Vest, și pe de altă parte, „ocupă” apoi Italia, pentru a se instala puternic în regatele spaniole din Neapole și Sicilia⁴⁰. Acolo, în timpul lui Filip al II-lea, nobleța de pergament avea deja faima de a fi vândută „cu strigare”. Magnații Polonei au făcut la fel în aceeași perioadă, dar în cazul lor „importul” titlurilor întâlni o opoziție violentă din partea nobilimii mici și mijlocii, care rezistă multă vreme înainte de a se resemna față de această inovație cu totul contrară tradițiilor ei egalitare.

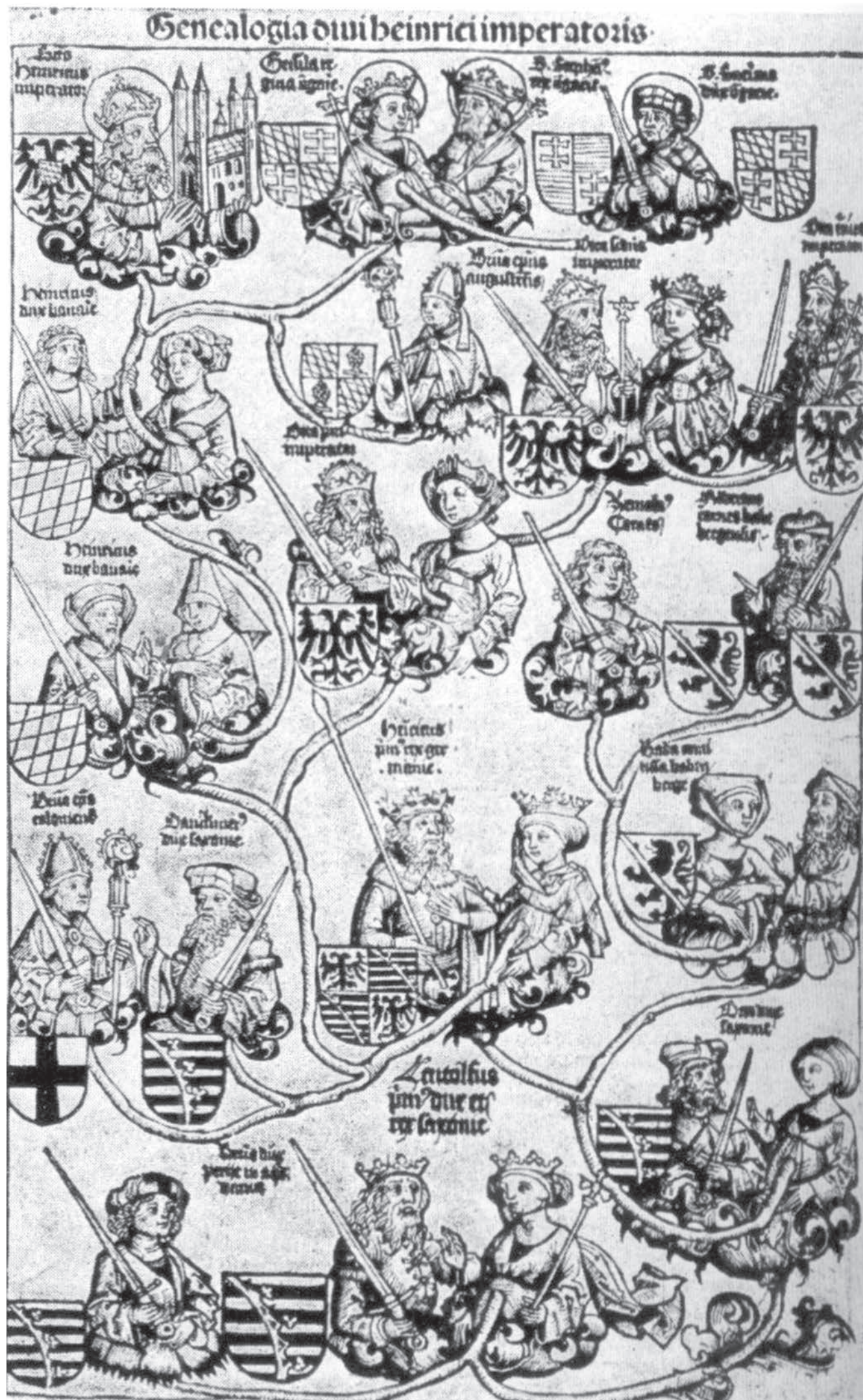
37. Paolo Sarpi, *Les droits des princes défendus contre les excommunications et les interdicts des papes*, Haga, 1721, p.53.

38. Ordinul „Lâna de Aur” fusese creat la Bruges la 1011430 de Filip ce Bun (n. 1396 † 1467), Duce al Burgundiei (1419-1467), în timpul sărbătorilor căsătoriei sale cu prințesa Isabela a Portugaliei (Dr. Gaston Sirjean, *Encyclopédie généalogique des Maisons Souveraines du Monde. Branches cadettes*. [Fascicolul] X. *Deuxième Maison de Bourgogne*, Paris, 1965, p.64) (cei doi erau străbunicii lui Carol Quintul). Simbolul lânii de aur, vechi de mii de ani, lega pe Ducii de Burgundia de legende de antichității grecești, oferind o legitimitate pe care alte case regale nu o aveau. (n. trad.)

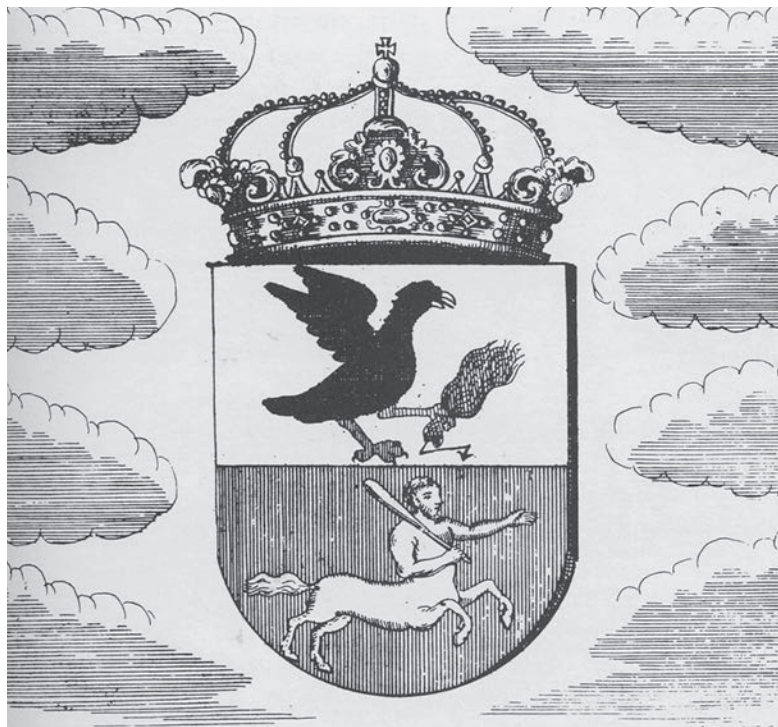
39. Instituția titlurilor ereditare a apărut în Europa în perioade foarte diferite. În Anglia, Wilhelm Cuceritorul acordă câteva titluri ereditare camarazilor săi de arme normanzi: astfel, spre 1090, titlul de conte de Warwick lui Henri de Beaumont din casa conților de Meulan. Dar doar la sfârșitul secolului XIV sistemul s-a generalizat, odată cu decăderea instituției cavalerilor.

În Italia de Nord, primele semne ale unei nobilimii ereditare titrate apar în 1037 atunci când împăratul Conrad al II-lea stabili o lege generală consacrand moștenirea funcțiilor, a feudelor și a avantajelor, până atunci revocabile și legate doar de persoana căreia îi fuseseră acordate, precum funcțiunile publice din zilele noastre. Primele înnobilitări cu diplomă au avut loc în Germania prin grația împăratului Carol al IV-lea de Luxemburg (1347-1378). Seniorii lorenii sunt înnobilați începând din 1382, dar de-a lungul secolului XV este mai des întâlnită delegarea puterii de către împărați prin intermediul concesionării unei părți din armoariile imperiale care se adaugă astfel blazonului deja arborat de beneficiar. Sistemul concesionilor de armoarii care se alătură scrisorilor de noblețe nu se va generaliza decât mai târziu.

40. Comunicare din 1975 a d-lui Szabolcz de Vajay (n. 1921 † 2010), eruditul genealogist, înalt funcționar al UNESCO.

*Genealogia divinului
împărat Henric. Gravură
în lemn executată
de Albrecht Dürer,
după „Cronica pictată
de la Nürnberg”
de Anton Koberger
în 1493*

Stema imaginată a regatului Cretei,
publicată la Viena prin 1790

Stema familiei Sommaripa,
„tirani ai Veronei”

În 1561 „contagiunea” atingea Stockholm. Regele Suediei, care dorea să se căsătorească cu regina Angliei, îi demonstrează sentimentele lui creând o nobilitate titrată identică cu cea figurând în Insulele Britanice și, în plus, organizată cu o rigoare care depășea tot ceea ce Europa își putuse imagina în domeniu. Până astăzi registrele cu număr de ordine pentru fiecare familie au păstrat putere legală.

Regii Danemarcei vor aștepta până în 1641 înainte de a adopta sistemul titlurilor aplicat de toți vecinii lor, iar dinastia Medici din Toscana până în 1670; iar după ce Petru cel Mare, la începutul secolului XVIII, impuse titlurile marilor săi boieri, fără de altfel să suprima „Tabla Rangurilor” moștenită din Bizanț, toate principalele nobilimi ale Europei se vor găsi organizate „à l’allemande” (în manieră germană), așteptând, odată cu Secolul Luminilor, să trăiască „à la française” (în manieră franceză).

De acum înainte, timpurile impuneau acestei elite europene obligația de a se cunoaște încă și mai bine. Era necesar un „ghid” al Europei nobile. În 1763 la curtea prințesei Luisa-Dorothea de Saxa-Gotha apărea, în franceză, un „Almanah Necesar”, numit anul următor „Almanahul din Gotha” („Almanach de Gotha”), care, pe lângă diverse „cunoștințe utile și curioase” (geografice, statistice etc.), conținea, reunite pentru prima dată, o serie de genealogii princiare, prezentate cu seriozitate, și în consecință „golite” de originile fabuloase prin care se apelase la Hercule, la eroii miturilor germanice sau la faimosul cavaler du Cygne (cavaler al Lebedei). În 1765 apărea ediția germană a almanahului, sub numele „Calendarul Curții din Gotha” („Gothaischer Hofkalender”). Astfel porni, pentru a nu înceta decât în 1944, această serie paralelă franco-germană a celei mai celebre publicații nobiliare a continentului nostru⁴¹. În 1787 distinsa publicație era completată de o ediție italiană, publicată la Veneția până în 1797, când Napoleon o suprima în același timp ce proclama abolirea nobilimii.

Nu trecu mult timp până când Napoleon, nu prea nobil el însuși și în consecință cu atât mai mult dispus să se „sacrifice” superstițiilor miturilor, să-și construiască la rândul său propria legendă. Convins că urmașii săi aveau să păstreze „primul tron al Universului”, îl sili pe Papă să vină să-l încoroneze la Paris, luă în căsătorie pe fiica unui Cezar germanic (arhiducesa Maria Luiza), făcu din fiul său un rege al Romei, dăruie tronuri și principate familiei sale. După ce gonise din capitalele lor mai mulți monarhi, deposedase pe toți principii germani de pe malul stâng al Rinului, învinsese Sfântul Imperiu și Rusia, îl sili pe împăratul germanic să abdice (6 august 1806) și să se mulțumească doar cu titlul de împărat ereditar al Austriei. Sfântul Imperiu nu mai exista, și Napoleon îi putea scrie unchiului său, cardinalul Fesch, trimis pe lângă Papă: „Spuneți-le clar că eu sunt acum Carol cel Mare”.

Rămânea Almanahul de Gotha, al cărui prestigiu intact era un spin în piciorul noului împărat al Occidentului. Napoleon avu grijă singur să-și „regleze” socotelile cu repertoarul capetelor încoronate ale vechiului regim. Din ordinul cenzurii franceze au fost confiscate șpalturile ediției din 1808, care încă-i prezenta pe Bourboni și pe principii germani între timp spoliați în folosul familiei Bonaparte. Nouăzeci și trei de nume vor dispărea în acest mod⁴², pentru a fi înlocuite de două personaje pe care Almanahul refuzase să-i includă până atunci: prințul de Benevento, adică fostul episcop de Autun, Talleyrand, și prințul de Piombino, Felix Bacicchi, cumnatul lui Napoleon.

Șapte ani mai târziu, căderea lui Napoleon permitea Almanahului de Gotha să reapară după vechile sale principii, și sistemului germanic al nobilimii să se impună în Europa, chiar dacă Sfântul Imperiu dispăruse. De fapt, Congresul de la Viena ratifica la 1815 dispariția unei puteri vechi și strălucite, Republica Veneției, anexată de împăratul Austriei. Republica Serenissimă a fost atunci obligată să se alăture, la rândul său, sistemului germanic al nobilimii, sistem pe care-l refuzase cu încăpățănare timp de secole. Veneția nu dorise niciodată titluri în manieră germană deoarece patriciatul ei, netitrat, reprezenta un sistem nobiliar vechi de opt sute de ani și, în consecință, cu cea mai veche organizare de acest fel în Europa. Accesul la „Libro d’Oro” (Cartea de Aur) fusese închis încă din 1292, și doar familiile care se găseau înscrise acolo înainte de această dată, erau considerate nobile. Chiar dacă, pentru diverse motive, „Libro d’Oro” trebui „întredeschisă” începând din secolul XVII, fama aristocrației venețiene era într-atât de strălucită încât adunările Marelui Consiliu al Serenissimei erau considerate încă, în ajunul invaziei franceze, cele mai nobile din Univers. Iată de ce patriciatul din Veneția, arhetip și chintesență a nobilimii europene, se opuse cât putu obiceiului străin al titlurilor, astfel că ocupația austriacă, destestată oricum, întâlnește cea mai mare greutate în a-l impune.

Se va putea obiecta la aceasta că există titluri de „conte veneto” acordate de Senatul Veneției încă din secolul XIV. Dar era vorba de ceea ce era considerat, în epocă, de decorații bune pentru străinătatea colonizată, adică pentru aristocrația decăzută și lipsită de noblețe venețiană reală, din coloniile grecești sau dalmate ale Serenissimei. În privința nobililor venețieni, ei erau doar „patrizi” și desconsiderau titlurile. Ba chiar de vor fi vrut, un decret al Statului le interzicea în mod expres să poarte sau chiar să accepte vreunul de la suveranii străini.

Evocarea patriciatului Veneției ne face să spunem câteva cuvinte și despre alt patriciat, cel al orașelor italiene, care a ignorat și el multă vreme folosirea titlurilor. Se poate chiar vorbi, fără teamă de generalizare excesivă, de un model nobiliar distinct, propriu Italiei centrale, deoarece Milanul, regatul Neapoleului, Piemontul și chiar Toscana nu vor „cădea” decât târziu sub influența sistemelor de noblețe ale Habsburgilor din Austria sau din Spania. În Evul Mediu și în timpul Renașterii, Florența, Siena, Pisa, Bologna, fără a vorbi de numeroasele

41. Primul titlu de duce în Sicilia a fost creat la 15 VII 1554 de către Filip al II-lea, rege al Spaniei și al Neapoleului, în favoarea lui Pietro de Luna, conte de Caltabellotta, cu omologare în rangul și privilegiile Granzilor de Spania și ale ducilor aragonezi. Primul titlu sicilian de prinț a fost concedat lui Ambrosio Santapau, marchiz de Licudia, prin privilegiu al aceluiași rege semnat la Madrid la 21 VIII 1563. De atunci, până la abolirea privilegiilor feudale în Sicilia (1758), titlurile de duce vor fi în număr de 95 iar cele de prinț – 123 (foarte multe pentru o regiune atât de mică). O duzină de titluri au mai fost create, în fiecare categorie, după această dată, ceea ce reprezintă un record absolut față de orice altă nobilitate a Europei. Autorul de la care luăm aceste cifre precizează că nu este vorba decât de titlurile autentice, Italia fiind cunoscută ca patrie a titlurilor de fantezie. (Antonio Mango, *Sui titoli di barone e di signore in Sicilia*, Palermo, 1904, p.15).

42. Thomas Freiherr von Fritsch, *Die Gothaischen Taschenbücher, Hofkalender und Almanach*, Starke edit., Limburg/Lahn, 1968.

orășele din Emilia și de Statele Pontificale, erau guvernate de un patriciat orășenesc, „*nobiltà civica*”, care nu numai că ignora titlurile de sorginte europeană, monarhică, dar le avea pe ale sale proprii. Acest patriciat municipal practica fără încetare comerțul (în toată Europa, ocupațiile negustorești erau interzise nobilimii) și familiile pe care le cuprindea nu erau considerate nobile decât atunci când ocupau demnitățile orașului și nu-și alegeau vreo reședință în alt oraș.

Și totuși, după secolul XVI, când decadența Italiei ușură preluarea de către Habsburgi a Peninsulei, concepția de tip municipal a patriciatului italian căzu în desuetitudine, și aceasta cu atât mai ușor cu cât în Germania familiile patriciene, de veche negustorime, erau excluse din nobilime. Și în acest caz, sistemul germanic se impuse. Astfel că treptat, pe măsura unor amenajări succesive, Almanahul de Gotha avea să împartă aristocrația europeană în cadrul unei ierarhii în șase trepte, căreia oricum i s-a reproșat că a făcut în așa fel încât titlurile germane să pară mai importante decât titlurile corespondente purtate de familii străine. Dar cum nici un editor n-a încercat, nici n-a reușit performanța obținută în domeniul de editor din Gotha, trebuie clar spus că s-ar fi putut face mai bine dar că, în lipsă, „Almanach de Gotha” rămâne un model nedepășit.

Prima categorie de nobilime, reunită în cadrul seriei roșii, cuprindea o primă secțiune, rezervată dinastiilor imperiale și regale. Din 1923 casele domnitoare non-europene au fost reunite într-o parte B a aceleiași secțiuni. Seria prezenta într-o a doua secțiune familiile contale și princiare, doar germane, având „egalitate de naștere” („*Standesherrlich*”) cu casele suverane citate mai sus⁴³. Era vorba, pe scurt, de casele germane zise „mediatizate”, al căror statut fusese fixat prin articolul 14 al actului federal al Confederației Germane în 1815. Aceeași serie roșie, într-o a treia secțiune, grupa familiile princiare și ducale, atât germane cât și străine, acestea din urmă admise după 1876 într-un ritm de circa nouă pe an până în 1944, dată la care vreo cincizeci de familii din înalta aristocrație europeană se considerau încă demne de a fi primite. Această serie roșie a fost publicată în ediție franceză și în ediție germană, fiecare însoțită de o importantă parte statistică, administrativă și diplomatică ce, prin perfecțiunea sa, făcu din „Almanach de Gotha” nu numai anuarul nobilimii dar și cel al tuturor cancelariilor diplomatice.

Editorul din Gotha a publicat și alte serii de almanahuri nobiliare, dar numai în germană. E vorba, pentru început, în 1825, de seria verde a familiilor contale germane sau austriece purtând un titlu acordat de un suveran german. Caracterul exclusivist acestei serii era deci mult mai germanic decât cel al seriei regale și princiare.

Același principiu de editare a fost folosit începând din 1848 pentru familiile baroniale, prezentate în cadrul unei serii violete.

Începând din 1900 apăru seria bleu-azur a familiilor de noblețe imemorială – adică dovedită documentar dar fără titluri – („*Uradel*”) aparținând Imperiului German, și, din 1907, seria de aceeași culoare, dar de o numerotație diferită, a familiilor înnobilate prin scrisori („*Briefadel*”). Toate aceste publicații și-au găsit sfârșitul odată cu ediția din 1944, ca urmare a bombardării Editurii Perthes din Gotha, de către aviația engleză, și a morții principalului editor al „Almanach de Gotha”, Rolf von Kutschenbach, într-un lagăr sovietic.

Pe de altă parte, între anii 1878-1914, și în Imperiul austro-ungar se trecuse la publicarea unor lucrări nobiliare redactate după principiile și prezentate în același format ca și „Almanach de Gotha”. E vorba de seria maronie a „*Brunner Genealogisches Taschenbuch*”, și de seria ultramarin editată de Maass din Viena, care prezentau familiile de mai mică noblețe austriece, cehe, croate și vreo 20 de familii săsești din Transilvania. Putem cita, în fine, cele două volume galbene ale „*Semi-Gotha*”, publicate de o firmă particulară, de același format și cu aceeași prezentare aparentă ca și „Almanach de Gotha”, dar fără nici un gir oficial, care se făceau eoul calomniilor șovine și al insinuărilor jignitoare: ele descriau, de fapt, sau mai degrabă denunțau, familiile de origine israelită, adevărată sau bănuțată, și procedeele prin care-și obținuseră înnobilarea după 1815. Această publicație rarisimă, pe care genealogiștii germani abia îndrăznesc să o citeze, reprezintă totuși, consultată cu discernământ, o sursă de neînlocuit pentru studiul unei alte lumi dispărute din Europa Centrală: sutele de familii înnobilate din rândul bogatelor comunități evreiești, care-și reușiseră integrarea în societatea foarte tolerantă a monarhiei Habsburgilor.

Sistemul „contrar”, sau nobilimea după ideile Curții de la Versailles.

Cititorul va fi remarcat, fără îndoială, în paragrafele precedente, absența oricărui paragraf relativ la o nobilime din cele mai cunoscute, cea franceză. Aceasta se explică prin faptul că sistemul titlurilor, sistem german, imperial, instrument al casei de Austria, nu s-a bucurat de simpatiiile regilor Franței. Ca și Dogii Veneției, monarhii domnind la Paris au urmărit în mod constant onoarea de a fi altceva decât un element al Sfântului Imperiu Romano-German din Occident.

S-a văzut că fiecare din acești mari prinți, Papa, împăratul Orientului, împăratul Occidentului, se considera plasat în vârful unei piramide în care, respectiv, Sfântul Colegiu, familia regilor sau sistemul titlurilor reprezentau elementele ierarhiei. Bazele acestei piramide se întindeau larg asupra unui imperiu universal ale cărui diferite părți constitutive nu erau niciodată pierdute din vedere.

Monarhia franceză, căreia îi era suficientă propria glorie, se inspira destul de puțin din modelele exterioare și se înălțase pe o culme sub care nobilimea însăși de abia conta. Ludovic al XIV-lea și moștenitorii săi vor oferi admirației Europei spectacolul fastului permanent de la Versailles. Această politică dădu roade. De pe malurile Rinului până pe cele ale Nevei, vor apărea imitații ale Versailles-ului; secolul XVIII văzu limba franceză, manierele și literele franceze răspândindu-se pe întreg continentul. Dar pe când toată nobilimea europeană învăță să vorbească și să scrie franțuzește, nobilimea franceză, atrasă de Curte, nu se mișca de acasă, ignora străinătatea și ajunse chiar să creadă că tot ce nu era nobilime franceză nu era nobilime adevărată.

Un asemenea spirit de contradicție se manifesta îndeosebi în două domenii: refuzul instituirii cartierelor de noblețe ale ascendenților pentru alții decât Cavalerii de Malta, și folosirea în voie a titlurilor de curtoazie, tolerate dar nu acordate de Suveran.

Această concepție fusese ușurată, dacă nu justificată, prin principiile dreptului roman, care făcea să primeze ascendența în linie masculină, contrare dreptului germanic, în care ascendența prin femei avea aceeași valoare ca și cea prin bărbați. Și mamele înnobilau în acest caz, pe când în Franța sau în Italia – nu. Din definierea exclusivă, în Franța, a nobilimii prin ascendență doar masculină, dovezile zise ale celor „patru cartiere” (ale bunicilor

Blazonul conferit lui Ioannis Mavromatis, mercenar grec, de către împăratul Carol Quintul

Stema conferită de împăratul de la Viena generalului Basta, ucigașul lui Mihai Viteazul

43. E. de Chénédollé, *Napoléon et l'Almanach de Gotha*, Bruxelles, 1849.

De la bun început, și chiar în timpurile lui Napoléon I – cu toate schimbările impuse de acesta, „Almanach de Gotha” dădea onorul Curții unde apărea, începând publicația cu un arbore genealogic al familiilor princiare de Saxonia (arătând cum au apărut diferitele branșe princiare: Gotha, Hildburghausen, Meiningen, Weimar etc.) și cu notița referitoare la Casa Saxa-Gotha. Abia apoi urma Casa imperială a lui Napoléon. (n. trad.)

Blazonul familiei Del Carretto,
marchiz de Finale

Blazonul familiei Del Carretto,
conți de Millesimo în Republica Genova

unui solicitant) necesare admiterii ofițerilor nobili erau nu dovezi de patru cartiere nobile (noțiune germanică exprimând dovada nobleței fiecăruia din cei patru bunici ai postulantului), ci dovezi ale celor patru generații nobile pe linie masculină, adică 150 ani de vechime nobilă, ceea ce era altceva și a dat naștere confuziei.

În funcție de dovezile acestor patru generații se obținea sau nu dreptul de a fi prezentat la Curte, de a urca în trăsurile regelui, sau la decorarea cu Ordinul Sfântului Spirit, suprema distincție la Curtea Franței. Dacă existau și în Franța instituții cerând admiterea cu dovezi de cartiere, era vorba de instituții de tip ne francez, ca de exemplu comunitatea Doamnelor Nobile sau Ordinul de Malta.

Numirea Ducelui de Vendôme, bastard regal, deci ne-nobil, de către Ludovic al XIV-lea, în fruntea prioratului francez al Ordinului de Malta, dovedea clar cât de puțin contau la Versailles principiile străine de noblețe care puneau atât de mult accentul pe noțiunea de căsătorie legală. Singurul principiu de noblețe, în Franța, era voința, bunul plac al Regelui. El singur distribuia diplome de noblețe, condus nu de considerații legate de sângele albastru sau de meritele postulantului, ci de nevoile financiare ale Statului. În 1583, după ce revocase o întreagă serie de scrisori de noblețe date în schimbul banilor, Coroana puse în vânzare altele. În 1598, au fost revocate toate înobilările făcute după 1578, dar cei care le posedau anterior acestei date le-au păstrat, valabile. Procedeul a fost folosit în continuare: în 1640 Ludovic al XIII-lea revoca toate înobilările vândute de el sau de predecesorul lui începând din 1610. În 1696, presat de nevoi financiare, Ludovic al XIV-lea scoase la vânzare cinci sute de scrisori de înobilare la prețul de 6.000 livre fiecare; în 1714, același monarh revoca toate scrisorile de noblețe concedate începând din 1679 tot în schimbul banilor. Aceste retrageri masive de înobilări erau cel mai adesea anunțul unei noi serii de scrisori de noblețe emise contra cost, sau al unui decret regal stabilind că actele revocate puteau totuși fi restabilite și confirmate în schimbul plății unei sume prestabilite⁴⁴.

Sfântul Imperiu din contră ridicase principiul cartierelor de noblețe la înălțimea unei dogme. Dacă un nobil german, ceh sau austriac dorea să fie prezentat la Curte? Șasesprezece cartiere! Să devină șambelan al împăratului sau cavaler al Lânii de Aur? Larăși șasesprezece! Să fie „Hoffähig”, adică să poată apărea la balurile Curții? Tot șasesprezece! Același șasesprezece cartiere erau cerute doamnelor solicitând admiterea într-o abație nobilă sau decorația Crucii Înstelate, rezervată femeilor.

Diferența de tratament între Franța și ceea ce exista aiurea devenise așa de evidentă încât chiar Ordinul de Malta, asociație internațională a nobilimii, ajunse să adopte principiul cartierelor. Dovezile cerute la începuturi de acest ordin monahal și militar nu erau dintre cele mai severe. Au început să devină însă prin 1530, în timpul marii reorganizări nobiliare pusă la cale de Carol-Quintul. S-a pus atunci problema dovedirii celor patru cartiere ale candidaților la admitere. În 1603 s-au adăugat dovezile unei vechimi nobile de o sută de ani pentru fiecare din cei patru bunici ai novicelui, ceea ce, în realitate, făcea să se ceară 32 de cartiere. S-au cerut apoi dovezi de noblețe ale strămoșilor trăind cu 200 ani mai înainte, condiție a cărei dificultate nu părea de netrecut, deoarece toate grupările naționale ale Ordinului au adoptat-o, cu excepția nobilimii Spaniei și Portugaliei, unde dovezi atât de vechi ar fi riscat să menționeze strămoși evrei sau mauri (arabi) convertiți la creștinism. Candidații francezi au fost exceptați la rându-le în 1631 de o probă nobiliară așa de exigentă, și nu s-a impus decât proba de opt, și mai des, proba de patru cartiere. În alte țări, dimpotrivă, nu se puneau problema dovedirii a mai puțin de șasesprezece, sau chiar de treizeci și două de cartiere din partea unui candidat nobil⁴⁵.

Atunci când nefericirile Revoluției vor obliga nobilimea franceză să emigreze, deci să cunoască efectiv principii nobiliare străine, aceasta nu se va arăta impresionată. *Convinși că nu există ceva mai frumos pe lume decât un gentilom francez, chiar și de cea mai mică noblețe, îi priveau pe Germani ca pe niște barbari și nu binevoiau să se încuscrească cu vechi case germane care, în pofida celor șasezeci și patru de cartiere de noblețe pe care le puteau înșira urmașii lor, le păreau nedemne de o asemenea onoare*⁴⁶.

Impozanta legislație nobiliară a Sfântului Imperiu rămase din contră fundată pe numărul cartierelor de noblețe, pe marele principiu al egalității de naștere între soți, pe înțelegeri succesoriale destinate să păstreze puritatea sângelui dinastiilor, pe înțelegerile familiale reglând statutul majoratelor⁴⁷ și sancționând sever rarele mezalianțe⁴⁸ care ar fi putut modifica rangul celor în cauză, mai ales dacă aparțineau înaltei aristocrații. De aceea marile familii ale Europei Centrale nu vor risca să încheie alte căsătorii decât cele prescrise de legile imperiului și de înțelegerile familiale, fără de care și-ar fi pierdut nu numai statutul și titlul dar și stima semenilor lor și până și respectul țaranilor de pe domeniile lor.

A doua particularitate a nobilimii franceze a fost folosirea titlurilor zise de curtoazie, cvasi-instituționalizată la Versailles printr-un fel de elegantă dezinvoltură față de apăsătorul sistem germanic⁴⁹. Cu o singură excepție, dar importantă, cea a ducilor și pairilor, legea franceză a Vechiului Regim nu cunoștea decât nobilii (de-o parte), a Doua Stare (clerul) și a Treia Stare (cea a oamenilor simpli). În ochii legii, era fără importanță dacă un anume nobil avea sau nu un titlu.

Este adevărat că, luând exemplul de la marea mișcare de reglementare nobiliară traversând Europa, Consiliul Sigiliului Privat din Paris emisese în 1578 o hotărâre cerând nobilimii titrate să-și regularizeze situația. Gentilomilor din vechea nobilime nu le-a păsat și vor continua, din ce în ce mai mulți, să-și atribuie titluri cu de la sine putere, ca un fel de contrapondere făcută titlurilor eliberate în mod regulat de către Rege noilor „îmbogățiți”. Un comportament ce se justifica prin principiul enunțat mai târziu de Joseph de Maistre: „Unul din marile avantaje ale nobilimii este că datorită ei există într-un Stat ceva mai prețios ca aurul”⁵⁰. Acest sofism permitea gentilomilor

44. De fapt, familiile princiere „mediatizate” erau incluse doar în secțiunea a doua; familiile contale „mediatizate” se aflau în secțiunea a treia, alături și amestecate cu celelalte familii princiere și ducale europene. (n. trad.)

45. „Le Second Ordre”, Paris, 1955, nota de la p.55, și p.105-107 (Paris, Biblioteca Națională, cote imprimés 8L1² 133).

46. Berthold Waldstein Wartenberg, *Rechtsgeschichte des Malteserordens*, Viena, 1969.

47. Ghislain de Diesbach, *Histoire de l'émigration*, Paris, 1975, p.285.

48. Majorat = proprietate inalienabilă rezervată primului născut în linie masculină al unei familii nobile.

49. Mezalianța nobiliară era o căsătorie unde soții nu erau de rang egal ca naștere.

50. Evocând chestiunea titlurilor de curtoazie, contele Raoul de Warren, membru al Consiliului Asociației de Întrajutorare a Nobilimii Franceze, folosește termenul de „bună dezordine”. Într-un articol publicat (p.74-76) în „Bulletin”-ul din 1974 al aceleiași asociații, text intitulat *Aspect juridique du titre de courtoisie*, semnat de Frantz Beaumaine, avocat la Curtea din Paris, scria că este regretabil că nu se diferențiază titlurile de curtoazie de veche folosință de cele de recentă folosință, intrate în uz spre sfârșitul monarhiei. Din circa 5.000 de familii franceze de noblețe autentice trăitoare prin 1900, mai subzistă astăzi ceva peste 4.100, din care 300 înobilate de Napoléon I și alte 300 de către suveranii care i-au urmat. Ar fi deci logic să credem că, în Franța contemporană, ceea ce este convenit de numit „nobilime” scade. Or, dacă numărul familiilor de adevărată noblețe scade în realitate, există mai mult de 10.000 de familii purtând un titlu sau doar particula „de”, beneficiind aproape toate de o anumită suprafață socială, și care multe trec drept nobile fără să fie de fel. Aceptate de adevărata nobilime, de care le leagă puternice legături și înrudirea,

francezi să evite obligația de plată a taxelor relative la înregistrarea titlurilor, taxe pe care Maria de Medici le ceruse și ea (inutil) încă din timpul regenței ei (1610-1614). „În sufletul oricărui Francez – scria André Révérend în lucrarea lui intitulată *Titres et confirmations de titres de 1830 à 1908* – rezidă dorința de a scăpa de măsurile fiscale și de prescripțiile legii. De aceea atâtea titluri au rămas nereglementate, nobilimea nedorind niciodată, înainte ca și după 1789, să se supună exigențelor pe care acestea le cuprindeau, și să dea dreptate prevederilor fiscale sau taxelor de înregistrare ale Sigiliului. Ea a preferat să le ignore”⁵¹.

Regelui și Curții nu prea le păseau de motivele pentru care cutare gentilom se mândrea cu un titlu pe care tatăl lui nu i-l lăsase. Era mai important, din contră, să-i împiedice pe oamenii de rând să treacă drept nobili, deoarece aceasta afecta fiscal dispensându-i de plata impozitului. Astfel că brevetele regale, ca și Curtea, acceptau cu amabilitate titlul pe care „curtezanul” hotărâse să-l poarte. Acest obicei a aruncat o anume neclaritate asupra numărului titlurilor franceze cu adevărat concesionate de monarhie, deoarece sunt puține familii în Franța care să poată prezenta dovada titlurilor pe care le poartă. Pe de altă parte, nu e mai puțin adevărat că un mare număr din titlurile de curtoazie aparțin unor familii de gentilomi descinzând din vechi cavaleri, din nobilime incontestabilă sau înnobilați.

Un curios fenomen de mitomanie colectivă se produse în sânul nobilimii franceze în 1839 când, din ordinul regelui Ludovic-Filip, se deschise în palatul de la Versailles o „Galerie a Cruciadelor” dedicată acelor familii care se distinseseră, cu veacuri în urmă, în cursul acelor războaie îndepărtate. Au fost expuse acolo armoariile (stemele) și numele a 316 familii nobile, din care multe mai aveau reprezentanți în viață. Anul următor, urmare a protestelor unei sumedenii de alte familii nobile, guvernul puse să se închidă numita sală; de fapt, protestarii afirmau că descind și ei din nobilii cruciați, dorind ca atare să-și vadă numele și blazonul figurând de asemenea la Versailles. Autoritățile regale vor decide atunci să deschidă nu mai puțin de patru noi săli conținând „valul” celor mai recent beneficiari. În fața unei veritabile revolte, o Comisie a fost însărcinată să verifice pergamentele și hrisoavele prezentate în sprijinul acestor pretenții pe cât de numeroase pe atât de neașteptate.

Pergamentele vor crea unele dubii, deoarece, dacă cei care le arătau erau cu siguranță nobili (dar de noblețe crezută recentă), era vorba, în fiecare caz, de pergamente privind familii existente în 1840 și, mai mult, de familii bogate, între care multe nume mari și câțiva Pairi ai Franței. Cum se făcea că aproape nici unul din cele 350 de documente nu vorbea de o familie stinsă, incapabilă în consecință să-și ceară admiterea în Sala Cruciadelor? O conspirație a tăcerii se lăsa peste aceste pergamente, care au fost declarate autentice și demne de crezare. Ele nu numai că au servit să împodobească pereții Sălii Cruciadelor de la Versailles cu blazoane – acesta le era și scopul – dar au fost folosite de istorici și de economiști pentru lucrări dintre cele mai serioase. De abia în 1956 s-a descoperit că cele 350 de pergamente autentificate de Comisia din 1841-1842 erau produsul a doi falsificatori de geniu, escroci, falimentari, de mai multe ori condamnați la pedepse cu închisoarea, specializați în reproducerea autografelor personajelor ilustre. Deveniți prudenți datorită problemelor anterioare, știuseră să aranjeze „lovitura” de la Galeria Cruciadelor de o așa manieră încât să-și asigure și succesul și o avere considerabilă. Pretinsele pergamente din secolele XI-XIII, vândute în medie cu 500 franci bucata nobililor amatori de glorie medievală, erau scrise în 1840 dar împodobite cu sigilii vechi și autentice furate din Italia de pe documente medievale⁵².

În 1956, în mod evident, cei doi plastografi nu mai trăiau, nici cei 350 de clienți și nobili protectori ai lor. Galeria Cruciadelor din palatul de la Versailles continuă să provoace admirația vizitatorilor, chiar dacă jumătate dintre blazoanele care se găsesc acolo sunt rezultatul imposturii.

Nu este nevoie totuși să considerăm nobilimea franceză ca fiind situată la un alt nivel decât nobilimile germanică, engleză sau spaniolă, unde legislația titlurilor a fost reglată de mult. În materie de nobilime și de titluri, nu există clasificare absolută. Fiecare nație fiind ceea ce este, fiecare nobilime este diferită, n-am ști cum s-o spunem altfel. Totul stă în detalii.

Nimeni mai bine ca baroana Germaine de Staël-Holstein, nu era mai bine plasat, prin educație, cultură și călătorii, să prindă nuanța dominând diferențele între sistemele nobiliare franceze și germane. În Franța – scria baroana de Staël-Holstein, în prima parte a lucrării sale „*Despre Germania*” – rangurile nu erau deloc desemnate de o manieră certă, și pretențiile se arătau fără încetare în spațiul nesigur pe care fiecare putea, pe rând, să-l cucerească sau să-l piardă. Drepturile celei de-a Treia Stări (burghezia – n. ed.), ale parlamentelor, ale nobilimii, puterea chiar a Regelui, nimic nu era stabilit într-un fel invariabil; totul se petrecea, ca să spunem așa, în modul conversației: se ocoleau dificultățile cele mai grave prin nuanțele delicate ale cuvintelor și ale manierelor, și se ajungea rar ca vreo persoană să se înfrunte sau să dea înapoi, cu atâta grijă se evitau unul pe celălalt. Marile familii aveau mereu unele fațade

și impun falsele titluri cu atât mai ușor cu cât jumătate din titlurile arborate de însele aceste familii autentice nobile sunt titluri de curtoazie.

51. Joseph de Maistre (n. 1753 † 1821), unul din marii gânditori ai începutului de secol XIX, pe lângă atașamentul său la idealurile nobiliare, era cunoscut pentru importanța pe care o dădea Providenței Divine în evoluția umanității. Cu un punct de vedere opus unui astfel de idealism, contemporanul său – Napoléon I – păstrase o cu totul altă impresie după ce asistase la ralierea masivă a vechii nobilimii franceze la noul regim imperial. Exilat la Sfânta Elena, atunci când Faubourg-ul Saint Germain (cartierul nobilimii din Paris și simbolul aristocrației franceze), înconjurând monarhia restaurată a Bourbonilor, împărțea „miliardul emigraților” obținut drept compensație pentru bunurile pierdute în cursul Revoluției, împăratul îi împărțea unui apropiat: „Doamna de Marbeuf îmi spune că Faubourg-ul Saint Germain alerga chiar el după căsătorii și le solicita dacă-i îmbogățeam pe cei pe care-i înălțam; că mereu nobilii au căutat averea. Urâte, evreice, sau de ultima treaptă socială, nu contează, dacă logodnica este bogată. Trebuia deci să-i îmbogățesc pe ai mei”. Citat de Jérôme-François Ziesenis, *Napoléon et la noblesse*, în „Souvenir Napoléonien”, 43, No.312, juillet 1980, p.16.

52. Vicomte de Marsay, *De l'âge des privilèges au temps des vanités. Essai sur la valeur des prétentions nobiliaires* (De la epoca privilegiilor la vremea vanităților. Eseu despre pretențiile nobiliare), Paris, 1932, p.137.

Arhontele Georgios și fiul său Constantin, citorii bisericii din Vlasiou - Epir (după o frescă de la începutul sec. XVII)

Blazonul conferit de împăratul Austriei familiei Zepharovics, negustori ortodocși din Viena înnobiți la începutul sec. XIX

altele pretenții niciodată declarate dar întotdeauna sub-înțelese, și această imprecizie provoca mult mai mult vanitatea decât ar fi putut să o facă o teorie precisă a rangurilor. De acolo vine că Francezii au avut, dacă se poate spune așa, o atât de mare pretenție de frivolitate; deoarece bazele nu erau deloc consolidate, se dorea a se da consistență celor mai mici detalii. (...)

În Germania, fiecare este cu rangul lui, la locul lui, ca și la postul lui, și nu-i nevoie de întorsături abile, de perifrize, de jumătăți de cuvinte pentru a exprima avantajele de naștere sau de titlu pe care credem să le avem asupra celuilalt. Buna companie, în Germania, este Curtea; în Franța, erau toți cei care se puteau pune pe picior de egalitate cu ea, și toți o puteau spera, și toți de asemenea se puteau teme să nu ajungă vreodată acolo. Rezultatul era că toți doreau să aibă manierele acelei societăți. În Germania, o diplomă vă făcea să intrați la Curte; în Franța, o lipsă de gust vă scotea afară, și oamenii erau încă mai grăbiți să semene cu oamenii de lume bună decât să se distingă în chiar această lume prin valoarea lor personală⁵³.

Aristocrații fără sistem.

Am văzut că sistemul reglementării nobilimilor naționale prin intermediul scrisorilor regale a fost impus de Habsburgi după un model folosit în Sfântul Imperiu încă de la finele secolului XIV. Unde nu a fost impus, el s-a instalat printr-un soi de mimetism, luând forme ușor diferite după țări și la epoci foarte diverse. Acest proces lung de trei secole începu pe la 1520, după ce Carol-Quintul ocupă tronul Spaniei, și după ce în 1526-1527 fratele său – Ferdinand – beneficia de tripla alegere în fruntea coroanelor Boemiei, Ungariei și Croației; sistemul Casei de Austria își atinse punctul final prin 1825, data tentativei de reformare, adică de aducere la numitorul comun, a nobilimii din Statele Pontificale.

În această epocă, mai existau în Europa câteva aristocrații pe care uniformizarea „sistemului” nu le anexase. Puțin numeroase, aceste aristocrații erau geografic periferice și, cel mai des, istoricește anterioare în raport cu nobilimile de tip clasic, zise de asemenea „cu origine cunoscută”.

Nu e vorba deci de nobilimi în slujba unei coroane, ci mai curând de grupări aristocratice participând în mod ereditar la guvernare și la privilegiile care decurgeau de aici. Trebuie adăugat că se găsesc între aceste familii unele din cele mai vechi case ale continentului nostru. Nici un suveran nu le-a reglementat vreodată statutele nobiliare, nici acordat diplome reprezentanților lor. Și cu motiv, pentru că este vorba de aristocrații fără legătură cu alte state creștine ale Europei, sau chiar de aristocrații care, din motive religioase sau politice, au fost excluse din sistemul impus de un ocupant străin.

Așa, după Congresul de la Viena (1815), Austria făcu cele mai mari greutăți în a recunoaște aristocrația Republicii Ragusa (astăzi Dubrovnik, în Croația) pe care tocmai o anexase. Această nobilime, totuși constituită din secolul XIV, era din toate punctele de vedere mai veche decât o sumedenie din familiile din cea mai înaltă societate vieneză. Anexând Malta, tot ca urmare a Congresului de la Viena, Anglia nu recunoscuse decât nobilimea titrată a acestei insule, deoarece în Anglia doar titlurile formau nobilimea.

În cealaltă extremitate a Europei, clanurile irlandeze supraviețuind cuceririi britanice, urmașe ale foarte vechii aristocrații galice, nu numai că n-au fost admise în sânul nobilimii engleze, dar au fost dur persecutate din cauza atașamentului lor la catolicism. Religie a săracilor în Irlanda, catolicismul era – din contră – religia celor puternici în Ungaria, unde nobilimea maghiară depinzând de Coroana apostolică a Sfântului Ștefan, oprima nu mai puțin dur pe aparținătorii religiei ortodoxe, ale căror familii nobile n-au fost recunoscute ca atare decât dacă treceau la catolicism. Nobilimea română din Transilvania exemplifică foarte bine acest ultim caz.

Exemplu tipic al unei elite aristocratice fără nobilime, cel al patriatului din unele cantoane elvețiene, apărât de Alpi contra invadatorului străin și care, după ce s-a luptat cu Habsburgii de la începutul secolului XIV, termină prin a-și vedea independența recunoscută în 1500 ca urmare a victoriilor contra Ducelui de Burgundia și ginerelui acestuia, împăratul Maximilian. Neavând statute de primit din partea unui suveran străin, trăind departe de Curțile regale, patriatul elvețian s-a dovedit neclasabil pentru orice autor inspirându-se din sistemul nobiliar clasic.

Aristocrația boierilor români n-a fost nici ea integrată vreunui principiu clasic de nobilime din faptul că Principatele Române, răscruce a rivalității puternicilor lor vecini, n-au putut fi anexate de nici unul dintre aceștia și s-au regăsit în plin secol XIX având o organizare nobiliară rămasă, se poate spune, intactă din timpurile Evului Mediu bizantin.

Numărul exact, astăzi, al familiilor nobile.

Istoricii și genealogiștii serioși știu din experiență că tentativele de a alcătui inventarul complet al familiilor nobile din Europa s-au soldat mereu cu un eșec, mai ales când erau opera șarlatanilor dorind să mascheze o operațiune comercială sub o publicitate „științifică”. Motivul acestor eșecuri stă atât în amploarea cât și în imprecizia subiectului. De fapt, dacă, în vârful ierarhiei nobiliare, numele marilor familii se găsește înscris în orice lucrare istorică oarecum completă, din contră, în rangurile inferioare, se amestecă în mod confuz descendenții vechilor stirpe de foarte mică noblețe, fără vreo notorietate, familii cu titluri mai mult sau mai puțin recente pe care nici un merit particular nu le distinge, și de asemenea o cohortă de impostori agățându-se de genealogii fanteziste.

Ceea ce nu înseamnă că nu există țară unde nu se cunoaște foarte exact numărul familiilor autentic nobile. În țările scandinave vechile „Case ale Nobilimii” țineau registre unde familiile erau înscrise, cu un număr de ordine, pe măsura înnoobilării lor. În Suedia, în Danemarca, în Finlanda, numărul familiilor care mai există este cunoscut și oscilează, pentru fiecare din aceste țări, între 250 și 300. În Olanda, în Belgia, în Regatul Unit, în Spania, în

53. Robert-Henri Bautier, *La collection de chartes de Croisade, dite Collection Courtois*, Comptes rendues de l'Académie des Inscription et Belles-Lettres, Paris, 1957, p.382-385.

Portugalia, unde Constituția garantează încă fie existența unei Camere a Lorzilor, fie o recunoaștere, fără altceva, a calității nobiliare, există Birouri, Asociații, Cancelarii cu caracter oficial, ale căror publicații enumeră familiile nobile și starea prezentă a filiațiilor lor. Acolo, impostorii n-au nici un mijloc de a-și exercita talentul. Se aruncă în consecință asupra Italiei, țară tradițională a marilor și micilor „specialiști nobiliari”, a „oficinilor” genealogice și a fanteziilor de tot felul. Mussolini, care dorea să pună puțină ordine în acestea, publică în 1935 un „*Elenco Ufficiale della Nobiltà Italiana*”, lucrare care rămâne – alături de „*Dizionario Storico-Nobiliare*” al lui Vittorio Spreti – singura referință demnă de acest nume. În rest, în pofida aparențelor erudite, nu avem decât publicații editate de asociații private, care amestecă mult adevăr și mult fals, și unde pot fi admirați, printre alții, marchizi arborând marile armoarii ale împăraților Paleologi, sau chiar un articol dedicat familiei prințului Comnen, pretendent la imperiul Bizanțului, și care nu era altul decât actorul comic Totó (pe numele adevărat Antonio de Curtis), a cărui genealogie extraordinară a fost în 1946 confirmată de Tribunalul din Neapole, secțiunea 4^a, declarând că Antonio de Curtis era urmașul în linie dreaptă al celei mai vechi dinastii imperiale existente, prinț „de jure sanguinis” („cu dreptul sângelui”) și Alteță Imperială.

După cel de-al Doilea Război Mondial, la Roma, un guvern de stânga a pus capăt vânzării titlurilor practicate de Republica San Marino, titluri care erau apoi omologate în Italia. Am arătat mai înainte anumite aspecte ale chestiunii nobiliare în Franța, în Germania, și în vechiul imperiu austro-ungar. Câteva precizări asupra Poloniei și Rusiei vor completa poate subiectul.

În Polonia secolelor XVII-XVIII, republică condusă de un rege, toți nobilii, vechi sau noi, bogați sau săraci, erau egali în drepturi, având teoretic aceleași privilegii și același drept de vot în Dietă. Cei mai mulți formau o adevărată „plebe aristocratică”, mii de nobili fără avere, obligați deseori, din lipsă de mijloace, să-și muncească singuri puținul pământ. În secolul XVIII, care văzu scufundarea Poloniei distruse de anarhia nobiliară, trăiau circa 800.000 de nobili la o populație de zece milioane de locuitori. Contau doar, evident, cele câteva sute de magnați și de nobili bogați. Totuși, pentru a înăbuși forța sentimentului național în partea de Polonie pe care și-o atribuiseră după împărțiri, Austria atribui acolo sute de scrisori de noblețe și de concesionare de noi titluri în folosul mai ales al negustorilor germani și armeni⁵⁴.

Trebuie să trecem la cifre de zeci de mii de persoane dacă vrem să vorbim de efectivele nobilimii din Rusia. Dăm exemple parțiale: între 1875-1896 au fost admise în nobilimea acestui imperiu, doar în partea europeană, mai mult de 37.000 de funcționari și militari. Între 1858-1896 numărul nobililor ereditari aproape se dublă doar în guberniile Moscovei, unde totaliza 40.104 persoane, și ale St. Petersburg-ului, unde ajunse a se ridica la 89.847 de persoane. Această înscriere cu grămada în diferitele categorii ale „Cărților Nobilimii” nu mai era, în cele mai multe cazuri, decât o simplă concesie făcută amorului propriu al petenților, deoarece privilegiile altădată legate calitatea de nobil nu mai erau acordate; mai mult, dispoziții legale noi limitau chiar vechile prerogative. Astfel, din 1858, din cei 3.926 de nobili înscriși în gubernia Riazanului, numai 635 aveau drept de deliberare în adunările anuale ale nobilimii⁵⁵.

De aceea, și pentru că istoricii nu reușiseră să stabilească cu siguranță numărul familiilor nobile în Rusia în ajunul Revoluției din Octombrie, este general convenită o estimare în jur de 350.000 de persoane, între care și familia Ulianov, de mică și recentă noblețe, cea a părinților lui Lenin. Nu se știe deloc în ce proporție aceste familii au fost exterminate în cursul procesului de edificare a socialismului.

[extras din Mihai Dimitri Sturdza, *Grandes Familles de Grèce, d'Albanie et de Constantinople. Dictionnaire historique et généalogique*, Paris, 1999, 2e édition revue et augmentée, p.23-45, traducere și adaptare din limba franceză de Mihai-Alin Pavel]

54. Madame de Staël, *De l'Allemagne*, Paris, Édition Garnier, f. d., p.64-65.

55. *Acta Poloniae Historica*, 36 (1977), a consacrat o serie de studii asupra nobilimii poloneze, semnate de Wl. Dworzaczek, Adam Kersten, St. Grodziski ș. a.